

Individualitet og art i raseideologienes århundre

Noen undersøkelser rundt hyppig fremsatte beskyldninger mot Rudolf Steiner og antroposofien (II)

Frode Barkved

Første del av artikkelen stod i forrige nummer av *Antroposofi i Norge*.

INNLEDNING

Men sannheten tar ikke hensyn til om den passer inn i et politisk system, enten dette kaller seg nazisme, kommunisme – eller demokrati.

Kaj Birket-Smith, dansk filolog og antropolog

Mellom apologi og opportuniste

Antroposofiske skribenter blir ofte kritisert for å skrive apologetisk når det gjelder Rudolf Steiner og antroposofien. En slik kritikk er berettiget på mange måter. Samtidig er det grunn til å reflektere over *hvorfor* tendensen til apologi opptrer. Kan det for eksempel hende at en del av de konklusjonene som kritikere av antroposofien bærer til torgs bygger på et ufullstendig kjennskap til selve saken? Må det som fremstilles som «sannhet» ikke da korrigeres? Og dersom man ønsker å komplettere og nyansere en ensidig fremstilling, hvor lett er det ikke da å bli tolket som apologetisk?

Når det gjelder beskyldninger om rasisme hos Rudolf Steiner og i antroposofien henter kritikerne ofte ut et lite knippe utsagn fra de mange tusen tilgjengelig stenograferte foredrag av Steiner, og gir disse en uproporsjonal betydning. Deretter bygger kritikerne på hverandres kritikk og annen sekundærlitteratur, og bare få av dem tar seg bryet verdt med å undersøke sammenhengen utsagnene sto i. Ifølge forfatteren Lorenzo Ravagli har således Helmut Zander, som av mange etter hvert regnes som en akademisk «autoritet» når det gjelder Steiner og antroposofien, gjort Steiners angivelige rasisme til et *konstitutivt* element i

antroposofien.¹ Undersøker man saken nærmere, blir det ufullstendige, ja uholdbare i en slik tolkning tydelig.

I en undersøkende bestrebelse vil man finne en grunntendens i Steiners liv og verk som ikke bare ligger hinsides enhver form for rasisme, men enhver -isme overhodet. Ser man dessuten på den antroposofiske virkningshistorie, der for eksempel UNESCO har gitt anerkjennelse til «den banebrytende, antirasistiske innsatsen blant antroposofier mot Apartheid-regimet i Sør-Afrika»,² fremstår den ovennevnte tolkningen som meningsløs.

I et arbeid med å balansere, utfylle og korrigere slike tolkninger sier det seg selv at man svært lett kan fremstå som apologetisk og forsvarende. Dette var en gjennomgående kritikk mot antroposofene under den såkalte Børneboe-debatten høsten 2009. Tore Rem brukte Helmut Zanders *Anthroposophie in Deutschland* som hovedkilde i sin Børneboe-biografi, men ikke en eneste primærkilde, det vil si bøker av Steiner som Børneboe selv hadde lest og studert. Dermed oppstår den spesielle situasjonen at til dels mangelfulle tolkninger og uklar forståelse hos én forfatter (f.eks. i Tyskland) danner grunnlag for en annen forfatters fremstilling (f.eks. i Norge).³

Det ble da også påvist en rekke faktafeil i Rems bok. Det mest betenkelige er likevel at en slik omgang med sekundærkilder sprer

¹ Hans-Jürgen Bader og Lorenzo Ravagli, *Rassenideale sind der Niedergang der Menschheit. Anthroposophie und der Rassismusvorwurf*, Verlag Freies Geistesleben 2002, s. 10-11.

² Samme sted, s. 9.

³ Mer om Helmut Zanders verk *Anthroposophie in Deutschland* i Terje Christensens artikler i *Libra*, 1 og 2/2010.

seg, og dermed «yngler» feiltolkninger, tendensiøse utlegninger og rene faktafeil. Dette desto sterkere når formidlerne av «faktaene» har akademisk legitimitet eller regnes som autoriteter på området. Da oppstår et «byggverk» som spriker i alle retninger, og som det bygges videre på uten at man dermed kommer nærmere, men tvert imot fjerner seg fra eller forvrenger sakens kjerne.

Hos antroposofiske skribenter kan man altså tidvis legge merke til en apologetisk tone, som i blant kan grense til fanatisme. I sitt nidkjære forsvar for Steiner, omfavner man hans verk og fremstår som unyansert og troende «Steiner-tilhenger».

Den andre tendensen er å omfavne den til enhver tid rådende «tidsånd» og samtidig holde Steiner på en armlengdes avstand. I diskusjoner og personlige samtaler i kjølvannet av all den kritikk som har blitt rettet mot Steiner-skolene og antroposofien i Norge de siste årene, har jeg ofte støtt på denne holdningen. Det har dreid seg om forslag om å fjerne begreper og ideer fra læreplanen som ikke er kompatible med tidens rådende vitenskapsparadigme (jeg ble bl.a. presentert for forslaget om å fjerne begrepet «antroposofi», fordi det vekket så mye anstøt i offentligheten), samt en tendens til å ville sette opp et skille mellom antroposofien som noe for seg, og dens nedslagsfelt i det sosiale liv som noe annet. Synspunkter utgående fra denne holdningen har ment at man bør skille strengt på hva som er gangbar antroposofi og hva som ikke er det, f.eks. når det gjelder skolene. Det har også vært ytret at man burde sette opp en liste over hva i antroposofien som er aktuelt for pedagogikken. Det som da skulle falle utenfor en slik kanon får være en privatsak. Jeg har også hørt den mening at når det skal «snakkes antroposofi» i et lærerkollegium, bør man invitere inn *en antroposof utenfra* (implisitt: her er vi lærerne, der ute finnes antroposofene).

En slik opportunistisk holdning er lett å forstå. Ønsker vi ikke alle at det vi kjemper for skal bli anerkjent? Vil vi ikke alle bli likt? Er det ikke viktig å tilpasse seg tiden vi lever i? Man må jo stå i verden!

Med en sosiologisk vending kunne man sagt at det er viktigere «med føtter enn med røtter». Eller motsatt: Uten en forankring, uten røttene, pulveriseres identiteten. Hvilken identitet? vil noen spørre, i god postmodernistisk ånd. Er ikke identitet noe som nyskapes, som er i utvikling, som forandres? Eller atter motsatt: når røttene glemmes råder tilpasningsiveren; kjerneideer smuldrer der værhanene skriker – individuelle initiativ erstattes av politiske vindere «riktighet» (og flyktighet) og av skiftende myndigheters kontrollbehov, parett med økonomiske nyttehensyn.

Jeg tror at vi trenger både føtter og røtter (selv om et slikt ønske sprenger selve allegorien, hvis vi da ikke kan bruke Tolkiens Enter, de underlige urgamle trærne med røtter som kunne vandre). Uten bevegelse stivner levende ideer til mindre og mindre levedyktige modeller. Uten røtter faller ideen lett som offer for krefter utenfor individet. Når den enkelte ikke gjennomarbeider og kommer til innsikt om ideen bak det sosiale initiativ man selv representerer, overlates ideenes fremtid til ytre krefter som ikke har innsikt i ideene. En idé er ikke statisk; den trenger føtter. Men den trenger føttene til sine eiere og representanter, ellers kan den verken overleve eller fornyes.

I det følgende skal dette siste momentet settes i relieff til antroposofiens kår og utfordringer i 1930-årenes Tyskland. Videre vil jeg prøve å nærme meg Steiners syn på raser slik det hovedsakelig kommer til uttrykk i kurset han holdt i Oslo for hundre år siden, om *Enkelte folkesjeleres misjon i sammenheng med den norrøne mytologi*. Jeg vil dessuten sette Steiners ideer i sammenheng med andre ideer og oppfatninger i hans tid og ellers i det 20. og 21. århundre.

AKTUALISERING OG PERSPEKTIV

Rudolf Steiner om tiden fra 1930 til 1945

Det finnes enkelte passasjer i Rudolf Steiners verk som for et menneske med det 20. århundres tragikk som bakteppe er rystende lesning. I denne omgang tenker jeg spesielt på hans beskrivelser fra 1910, der han behandler spørsmål

rundt Kristus-erfaringer i det 20. århundre. Steiner understreker her at det vil arbeide seg frem nye evner i menneskeheten som gjør det overflødig å følge dogmer, trossetninger og ytre dokumenter i forhold til Kristus. Mennesker – først noen få, deretter stadig flere – vil kunne ha en umiddelbar opplevelse av Kristus i det eteriske, som kan sammenlignes med Paulus' Damaskus-opplevelse. Han sier: «Idet

Adolf Hitler som «Messias»: propagandaplakat fra 1930-tallet

menneskene får evnen til å skue eterlegemet, vil de lære å skue eterlegemet til Kristus Jesus, slik Paulus har skuet ham. Dette er et karakteristiskum for at en ny tidsalder er begynt, og det vil vise seg allerede mellom 1930 og 1940-45.»⁴ I en annen sammenhengen fremheves årstallet 1933 som et tidspunkt hvor «nye sjelevner vil vise seg spesielt tydelig.»⁵ Men Steiner gjorde også oppmerksom på sterke motkrefter, og at «falske Kristus-skikkelser» ville oppptre.

I sine erindringer skriver antroposofen og historikeren Karl Heyer: «Det var den 30. januar 1933, dagen for nasjonalsocialistenes «maktvertagelse». Umiddelbart ble hele himmelen formørket, og den onde, forferdelige epoke hvor det tyske folks fall skulle nå sitt ytterste dyp, brøt løs. Som jeg etter en tid fikk vite, hadde dr. Steiner til styret i Dornach og noen av [...] prestene i Kristensamfunnet snakket om at det i året 1933 ville inntreffe en åpenbaring i samfunnslivet av den mørke åndsmakt som man kan betegne som Soldemonen.»⁶ I

⁴ Rudolf Steiner, *Das Ereignis der Christus-Erscheinung in der ätherischen Welt* (GA 118), Dornach 1977, s. 125. En rekke interessante iakttagelser og erfaringer som hører hjemme her, vil bli undersøkt i et annet arbeid som forhåpentligvis kommer på trykk i løpet av 2011, om «Vidar og Kristus-impulsen».

⁵ Samme sted, s. 25.

⁶ Sitert etter Kaj Skagens artikkel «Sol og antisol», i *Samtiden*, 1/2010. Se: http://www.samtiden.no/10_1/art1.php.

delar av det antroposofiske miljøet levde den oppfatning at det antikristne, sol-demonen, «i konkret og personifisert forstand hadde inkarnert i Adolf Hitler og Nazibevegelsen».⁷

At det allerede tidlig fantes messianske forhåpninger knyttet til Hitler, kommer frem i Sebastian Haffners bok «Notater om Hitler». Etter det ydmykende nederlaget etter 1. verdenskrig, gremmelsen

og hatet mot en påtvunget fredstraktat, som ble oppfattet som ærekrenkende og fornærmende, satte dikteren Stefan George ord på en stemning som var meget utbredt i Tyskland. Han spådde en tid som

«føder den eneste som hjelper, mannen [som] sprenger lenkene, feier orden i ruinene, pisker de bortkomne hjem til den evige rett, hvor stort atter er stort, herre atter er herre, tukt atter er tukt, han fester det sanne symbol på folkets banner, han leder gjennom storm og redselssignaler i morgenrøden sin trofaste flokk til verket den våkne dag og planter det Nye Riket.»⁸

I et referat fra et møte 14. august 1943, undertegnet av Hitler selv, er det tydelig å se at man ønsket å virkeliggjøre visjonen om Hitler som en Messias-skikkelse: «Etter noen endringer bestemt forelagt Føreren: Øyeblikkelig og betingelsesløs avskaffelse av samtlige religionsbekjennelser etter den endelige seier, ikke bare for Det stortyske rikets område, men også for samtlige befrikkede, besatte og annekterte land, protektorater, guvernementer etc. med samtidig proklamasjon av Adolf Hitler som den nye Messias. [...] Føreren fremstilles

⁷ Samme sted.

⁸ Sebastian Haffner, *Notater om Hitler*, Gyldendal Norsk Forlag 1978, s. 21.

som en mellomting mellom forløser og befrier – men i alle fall som Guds sendebud som det tilkommer guddommelig ære. De forskjellige religionsbekjennelsers foreliggende kirker, kapeller, templer og kultsteder omgjøres til «Adolf Hitler-vigselssteder.»⁹

I sin bredt anlagte studie *Anthroposophen in der Zeit des Nationalsozialismus* har historikeren Uwe Werner beskrevet hvordan antroposofien og dens virksomheter i Tyskland 1933-1945 støtte på store utfordringer.¹⁰ I det følgende skal det refereres til en del sammenhenger som kommer frem i denne boken (henvisninger med sidetall i parentes).

Sett på bakgrunn av det ovennevnte er det forståelig at Steiner etter det såkalte «ølkjellerkuppet» («Hitler-Ludendorff-Putsch») i München i november 1923 uttalte at dersom denne «trofaste flokken» (Stefan George) kom til regjeringsmakt, «kan jeg ikke lenger sette min fot på tysk jord». Og videre: «Dersom dette selskapet får sitt igjennom, vil det føre til stor ødeleggelse for Mellom-Europa.» (Werner, s. 8.)

Hva Hitler på sin side skrev om Steiner i 1921 viser vel hvor langt de to stod fra hverandre: ifølge Hitler var Steiner «en protagonist for det som ødelegger folkets normale åndsforfatning». (Werner, s. 7.)

Antroposofisk Selskap og Waldorfskolene i Tyskland under Det tredje rike

Etter Hitlers maktovertakelse vinteren 1933 ble det etter hvert svært utfordrende for Antroposofisk Selskap i Tyskland og for de forskjellige sosiale initiativer med utspring i antroposofien. Felles for alle var at de kjempet for å overleve; de utviklet strategier og hadde hyppig kommunikasjon med til dels fremtredende representanter for myndighetene. De åtte Waldorfskolene i Tyskland prøvde å samarbeide (med Stuttgart-skolen som ledende sentrum) ved å danne et forbund. Også foreldrene ved diverse skoler var aktive.

⁹ http://no.wikipedia.org/wiki/Adolf_Hitler

¹⁰ Uwe Werner, *Anthroposophen in der Zeit des Nationalsozialismus (1933-1945)*, R. Oldenbourg Verlag, München 1999.

Uwe Werner beskriver hvordan det utvikler seg to fløyer: den ene kjempet for Waldorfskolenes egenart, for dens spirituelle forankring i antroposofien og for dens autonomi. Den andre fløyen (som var i mindretall) var opptatt av tilpasning, en «modus vivendi» med myndighetene. Da Antroposofisk Selskap ble forbudt i november 1935, ble det om å gjøre for den mer opportunistisk anlagte gruppen ikke å assosieres med antroposofien. Det kan man forstå når man leser hva en nasjonalsosialistisk byråkrat (Thies) skrev på vegne av undervisningsministeriet i november 1934: «Waldorfskolene står og faller med den antroposofiske verdensanskuelsen. I den grad denne verdensanskuelsen skulle få makt over den oppvoksende generasjons hjerter, påhviler det staten som plikt å nedlegge veto. Ut fra grunnleggende og praktiske vurderinger foreslår jeg å nedlegge Waldorfskolene.» (Werner, s. 122.)

Det hører med til historien at sterke krefter innenfor NSDAP vill forby selskapet allerede kort etter maktovertakelsen i 1933. Men det tok lang tid å skaffe en endelig juridisk basis for forbudet. En av dem som utrettelig arbeidet for selskapets overlevelse var Hermann Poppelbaum; som forsker og vitenskapsmann var det for ham om å gjøre å karakterisere antroposofien som en vitenskap og ikke som en religion eller verdensanskuelse.

Tilpasning eller autonomi?

En representant for gruppen som søkte tilpasning var Herbert Schiele fra Waldorfskolen i Berlin. Han forfattet en rekke punkter som skulle karakterisere Waldorfskolen og oversendes myndighetene. Et av dem lød slik: «Waldorfskolene har aldri vært institusjoner av Antroposofisk Selskap, men er grunnlagt som «kultiveringssted» [Pflegestätte] for ekte tysk vesen, gjennom sunn gemytts- og viljedannelse [...]»

Det er kjennetegnende for den opportunistiske fløyen at man ikke bare søkte å unngå koblingen mellom antroposofi og pedagogikk, men at man brukte begreper som var kompatible med nazistiske idealer: «antiintellektua-

lisme», «antimaterialisme», «viljedannelse», «karakterdannelse». Og fremfor alt: steiner-skolene er ikke verdensanskuelsskoler!

Dette punktet provoserte blant annet Albert Steffen så sterkt at han nedla sitt verv som formann i Waldorfskoleforeningen i Stuttgart – ikke fordi det ganske riktig ble påpekt at skolene ikke var selskapsinstitusjoner, men fordi setningen kunne leses som om Antroposofisk Selskap *ikke* var et «kultiveringssted» for ekte tysk ånd. For antroposofen som ikke gikk inn i NSDAP representerte nettopp antroposofien det ekte i tysk ånd, i motsetning til nasjonalsosialismen. (Werner, s. 103.)

Schiele ba en annen opportunist, Paul Baumann, om å skrive en lang artikkel til månedstidsskriftet «Nationalsozialistische Erziehung» som skulle presenterte en spiselig utgave av hva Waldorfpedagogikk var. Denne ble stoppet av resten av Berlin-kollegiet, som mente at den sto for nær nasjonalsosialismen.

Waldorfskole-foreldrene kjente selvfølgelig trykket fra myndighetene helt inn på kroppen. Det gjaldt deres egne barns fremtid. I 1934 krevde de at Waldorfskoleforeningen gikk inn i forhandlinger med Kulturministeriet, og at foreldre skulle hjelpe til i arbeidet ved å bli kooptert i foreningen. Fra foreldresiden ble Leo Tölke en viktig talsmann. Han var medlem av Waldorfskoleforeningen kun kort tid, men fikk likevel en stor innflytelse, også etter at han ikke lenger var medlem. (Werner, s. 118.)

Tölke arbeidet iherdig for at Steinerskolene skulle «tilpasse seg tiden». Han mente at lærerne var for anti-nazistiske i sine ytringer, han skrev rundbrev til alle foreldrene, organiserte foreldresamlinger og forfattet et memorandum på ni sider om nødvendigheten av at Waldorfskole-lærerne endret holdning: «Hvis ikke Waldorfskolens oppdragelsesmetode ble bedre samstemt med Nasjonalsosialismens grunnprinsipper, ville det føre til en masseflukt fra Waldorfskolene.» (Werner, s. 118.) Og da gjaldt det først og fremst å skille Waldorfskolen fra dens sammenheng med den antroposofiske verdensanskuelsses.

På den andre siden stod representantene for den autonome linjen. Inspirert av forman-

nen for Det almene antroposofiske selskap, Albert Steffen, som oppfordret Waldorfskole-lærerne til å holde ut og arbeide videre innenfor rammen av det mulige så lenge man ikke ble tvunget til å fornekte Rudolf Steiner (Werner, s. 123), skrev læreren Fritz graf von Bothmer og Waldorfskolens grunnlegger Emil Molt, i juli 1935, en kunngjøring på vegne av Stuttgart-skolen. Der heter det blant annet: «Ansvaret overfor vårt folk, som vi så dypt fornemmer, forplikter oss til å holde det åndelige grunnlaget for vår pedagogikk rent. Dersom vi hadde fornektet dette, ville vi ikke bare vært usannferdige, men også skadet og ødelagt skolen selv.» (Werner, s. 128.)

«Bastarden» Else Klink og eurytmien som «jødisk litterær krampe»

Et dokument som karakteriserer de to fraksjonene på en meget tydelig måte, er referatet fra et ordskifte mellom Leo Tölke og Emil Molt under en forhandling i februar 1936 (se tekstboks på neste side). Denne kom i stand fordi Tölke, og mange med ham, mente at Emil Molt, daværende formann for Waldorfskoleforeningen i Stuttgart, av hensyn til mulighetene for Waldorfskolenes fortsatte beståen burde fratse sin stilling. Her ser vi tydelig hvordan Molt på sin side er opptatt av trofasthet overfor ideen og skolens autonomi,¹¹ mens Tölke er opptatt av å tilpasse pedagogikken til noe som er spiselig for myndighetene – bl.a. ved å ta bort eurytmien. Dette ønsket er forståelig sett på bakgrunn av at nettopp eurytmien er det mest markante eksemplet fra Gestapos uttalte forbud. Politidireksjonen i Nürnberg sendte ut spioner på enkelte eurytmikurs, bl.a. en SS-Sturmführer Geissler

11 Emil Molt satte alle krefter inn i kampen for å bevare Waldorfskolen mot nedleggelse. Han døde i juni 1936, bare drøye fire måneder etter forhandlingene med Leo Tölke. Uwe Werner skriver: «I Emil Molts ytringer [fra forhandlingene] merker man en trofasthet mot Waldorfskolens grunnlag, spesielt i det som gjelder lærernes autonomi. Gjennom dem blir det klart hvordan hans personlighet i den tid som fulgte kunne ha gitt styrets handlinger en helt annen retning. Sykdommen som gjorde det umulig for ham å være aktiv i arbeidet, førte til at Waldorfskoleforeningen ble åndelig hjemløs.» (S. 135.) I mars 1938, omtrent to år etter Molts død, var nedleggelsen av alle Waldorfskoler i Tyskland et faktum.

«Man kan virkelig ikke skille pedagogikken fra antroposofien ...»

Emil Molt (1876-1936), tysk forretningsmann, sosialreformator, antroposof og grunnlegger av den første Waldorfskolen i Stuttgart 1919

Leo Tölke (T): Det er min bestrebelse at Rudolf Steiners uttalte pedagogikk skal kunne bestå ved at Waldorfskolen blir en statlig forsøksskole.

Emil Molt (M): Hva er det som hindrer den i å fortsette å bestå slik den er nå?

T: Regjeringen har forventet seg mer imøtekommenhet, på den måten at Waldorfpedagogikken i større grad tilpasser seg den allmenne oppdragelsen. Dersom vi kan endre Waldorfskoleforeningen, da er grunnlaget gitt for at skolen kan bestå som Waldorfskole. Vi, spesielt jeg, er ytterst takknemlig for alt det De har gjort. Men nå derimot, er muligheten gitt for at denne takknemligheten kan bli enda større gjennom at De fratrer formannsvervet.

M: La meg først si: Takken, madame, vil jeg ikke ha! For meg er det avgjørende på hvilken måte jeg føler meg forpliktet overfor Rudolf Steiner og den åndelige verden. Det har selvfølgelig ikke noe å gjøre med at jeg vil ha takk. Waldorfskolen er en gave fra den åndelige verden. [...] Jeg var bare et verktøy for dette – og som sådan forblir jeg på min post. [...]

T: I styrets nåværende sammensetning blir foreningen oppfattet som en verdensanskuelsesforening.

M: Man kan dog ikke si at Waldorfskoleforeningen er en verdensanskuelsesforening. Dersom det politiske politi mente det, så hadde de jo løst opp foreningen sammen med Antroposofisk Selskap. De sier jo selv at De vil beholde Rudolf Steiners pedagogikk. Men den er da vokst ut av antroposofien. [...] Man kan virkelig ikke skille pedagogikken fra antroposofien!

T: Tror De at man må være antroposof for å utøve denne pedagogikken?

M: Ja! Man kan ikke etterape denne pedagogikken på en ytre måte. Man kan bare utøve den på riktig måte når man er antroposofisk lærer. Uten dette kan man ikke ha en slik pedagogikk.

T: Staten har ingenting imot antroposofien, den har bare noe i mot Antroposofisk Selskap.

M: Dersom staten ikke har noe i mot antroposofien, da kan den vel heller ikke ha noe i mot de få gubbene som sitter i skoleforeningen. Mahle for eksempel, er jo også medlem av Kristensamfunnet, som jo også har vokst frem av antroposofien. Altså er det ingen forskjell om jeg eller Mahle sitter i styret.

T: Men han er medlem av partiet.

M: Skal det være utslagsgivende? [...] Man kan da ikke ta meg det ille opp, at jeg ikke er medlem av partiet. Er De medlem av partiet?

T: Nei, ennå ikke. [...]

M: Jeg føler meg som rotekte tysker og holder det for en umulighet at min tyskhet skulle være avhengig av et partimedlemskap.

T: Alt det der ville heller ikke være nødvendig straks Waldorfskolen ble en statsskole.

M: Men dersom nå lærerstaben ikke er inneforstått med det? Hva om dette ikke er en vei som de kan gå?

T: Dersom lærerstaben elsker barna, så er dette en vei de vil gå. Jeg vil vise regjeringen hva denne pedagogikken går ut på, for at de skal bli interessert i den, eventuelt med noen innskrenkinger, for eksempel uten eurytmi osv.

M: Kunne ikke regjeringen interessere seg for den allerede i dag, og da for hele pedagogikken, uten innskrenkinger? [...]

* Referer seg til en kjent replikk i Friedrich Schillers dikt «Hansken»

som kunne fortelle «at kursdeltakerne hovedsakelig var kvinner som utførte en eien-dommelig form for gymnastiske øvelser, som å svinge med kobberstaver. Øvelsene ble utført med en konstant gjentakelse og murring av lyder.»

Og Waldorfskolen i Breslau skrev i et brev til Stuttgartskolen at Gestapo der hadde forhindret undervisning i språkforming og eurytmi. En av dem som sto sterkest i mot innblanding, og desto sterkere for autonomi, og som samtidig klarte å drive sin eurytmiske skole «Eurythmeum» i Stuttgart gjennom hele 1930- og 40-tallet, var Else Klink. Til tross for det hun selv beskriver som sitt uariske, fargede «bastard-utseende», vant hun kampen mot motstanderne. Og da man foreslo for henne å finne et annet navn enn eurytmi på den kunstarten hun presenterte, så vegret hun seg på det mest bestemte.

Og dette altså til tross for at man for eksempel i det Bayerske Politiske Politi i en rapport beskriver eurytmien som «en levning av jødisk litterær krampe, som helt og holdent er befruktet av det internasjonale og dermed bare kan være skadelig for den tyske kultur. Alle disse avartene av futurisme, kubisme, dadaisme og lignende er ikke annet enn avleggere av en syk hjernegymnastikk. Å rydde grundig opp i dette vil være en velsignelse for den tyske kunst.» (Werner, s. 153, 155, 156, 157, 158.)¹²

Waldorfskolens tvungne «selvopløsning»

Tölke og hans fløy av tilpasningsivrige var altså opptatt av å redde Waldorfskolen, og gjorde

¹² I et skriv fra 1941 fra Reichssicherheitshauptamt (RSHA) heter det: «I den eurytmistiske dansen viser den antroposofiske bestrebelsen seg særlig tydelig; det kroppslige skal trenge tilbake og dansen innrettes på ren åndeliggjørelse. Den eurytmistiske dansen gjør et livsfremmed, eterisk og kjønnsløst, og dermed unaturlig, inntrykk.» (Werner, s. 434.)

Else Klink (1907-1994), eurytmist og grunnlegger av Eurythmeum Stuttgart. Else Klink hadde tysk far, mens hennes mor tilhørte urbefolkningen på Ny-Guinea.

det som var mulig for at den skulle endres i en slik grad at den ble kompatibel med det nasjonalsosialistiske regime. Molt og hans fløy, som var i stort flertall, var nærmere det vi kunne kalle trofasthet til ideen, og ville hegne om autonomien og Waldorfskolens egenart.

Til slutt ble det også uholdbart for de aller fleste lærerne å drive skolene med de pålegg regimet kom med, bl.a. å skulle heise hakekorsflagget hver dag,¹³ utføre hilsen til føreren hver morgen og avlegge lærerens ed til den tyske stat og dens fører: «Jeg sverger at jeg vil

være trofast og lydig mot folket og det tredje rikes fører Adolf Hitler, å akte lovene, å oppfylle mine yrkesplikter samvittighetsfullt, så hjelpe meg Gud.» (Werner, s. 137.)

En av de mange lærerne som la ned vervet, Erich Weismann fra Berlin-skolen, uttrykte seg slik: «Vi opplevde ikke eden som en lojalitetsakt i forhold til et statsoverhode, men som en tvang til å lyve.» Og i et skriv fra lærerne ved Waldorfskolen i Altona, til foreldrene, blir det slått fast at den nasjonalsosialistiske stat bygger på en type totalitetsoppfatning der det ikke er rom for undervisningssteder som står utenfor statens ledelse. Og «institusjoner som vår skole baserer seg på lærerens frihet, og har av den grunn gjort seg selv umulige». (Werner, s. 137.) Den viktigste grunnen til at Waldorfskolene til slutt nektet å bli en «forsøksskole» under nazi-regimet, uttrykker Uwe Werner på følgende måte: «Faneheising [av hakekor-

¹³ Om bruken av hakekorset i politisk øyemed ytret Steiner ytret seg i et foredrag fra 1920. Her advarer han mot følgene av misbruk av et symbol som virker sterkt inn på menneskesjelene: «Man vet hvordan hakekorsets, svastikaens seierstog, som allerede blir båret av et stort antall mennesker i Mellom-Europa, [...] man vet hva dette betyr, men man vil ikke høre det.» Og et annet sted, fra 1923: «Slike tegn: hakekorset, svastikaen, som det blir drevet så stor ugang med i Europa [...]». (Werner, s. 8.)

set], Horst-Wessel-Lied¹⁴ og Hitler-hilsen var blitt forskrifter. Så fulgte den nødvendige ed til Hitler. Selv om disse elementene til en viss grad kunne ha blitt utbalansert, så veide andre inngrep tyngre: innskrenking av friheten til å ansette lærere gjennom et krav om at alle jødiske kolleger skulle avsettes, og innskrenking av hvilke elever som kunne gå på skolen.» (Werner, s. 139.)

Spørsmålet om Waldorf-lærere som ble definert som ikke-ariere hadde allerede vært en stor utfordring for Waldorfskolene. Allerede i april 1933 ble det vedtatt en lov som gikk ut på at alle politisk betenkelige ansatte og alle «ikke-ariere» skulle fjernes fra statstjenesten. Denne loven ble også brukt mot lærere i privatskolene. (Werner, s. 101.)

Kravet om såkalt «Gleichschaltung» (ensretting) nådde Stuttgart-skolen i mai 1933. Waldorfskolen i Stuttgart var den skolen som sterkest viste sin motstand mot det som kom som pålegg fra myndighetene. Dette viste seg tydelig i senere faser av utviklingen. Men i disse maidagene i 1933 kom det klar beskjed om at de enten måtte gå med på «Gleichschaltung» og avsette alle jødiske lærere, eller stenge skolen.

Våren 1934 måtte bl.a. jødene Ernst Lehrs, Alexander Strakosch og Friedrich Hiebel forlate Stuttgartskolen, mens Karl Schubert klarte å beholde sin relasjon til Waldorfskolen ved å bli overført som lærer for en «hjelpeskole for tilbakeblevne barn». (Werner, s. 105.)

Hvorfor ble antroposofien definert som statsfiendig?

For enkelte innen de forskjellige antroposofiske virksomhetene gjaldt det altså å ikke bli definert eller identifisert for «nær» antroposofien, og da spesielt Antroposofisk Selskap, som ble forbudt i 1935. For andre igjen – flertallet – var antroposofien uløselig knyttet til kulturell og sosial praksis. Uwe Werner uttrykker det slik: «Samtlige antroposofiske innretninger måtte på nytt beskjefte seg med spørsmålet

¹⁴ Nazistisk kampsang der et av omkvadene lyder: «Millioner ser allerede fulle av håp mot hakekorset. Dagen gryr for frihet og brød.»

I 1934 ble Hitler-hilsen innført i alle tyske skoler.

om deres forhold til antroposofi og Antroposofisk Selskap.» (S. 56.)

Å gå inn i de prosessene som ledet frem til forbudet mot Antroposofisk Selskap vil føre for langt i denne sammenhengen. Men med hensyn til våre dagers beskyldninger om en kobling mellom antroposofi og rasisme/antisemittisme er det interessant å merke seg naziregimes egne uttalelser om hvorfor et forbud var nødvendig.

En beretning fra sikkerhetstjenesten (SD) fra mai 1936 (Werner, s. 383-89) innleder med å slå fast at Antroposofisk selskap i Tyskland ikke kan skilles fra «det antroposofiske tempel» (Goetheanum) i Dornach, for en åndelig avhengighet vil alltid bestå. Dessuten finnes det en enhetlig antroposofisk organisasjon som med sin lære gjennomsyrrer hele kulturlivet. Og hvorfor er ikke antroposofien forenlig med nasjonalsosialismen? Jo, fordi den

- skiller menneskets ånd fra det som har å gjøre med rase og folk,
- forviser det rasemessige og folkelige til en lavere sfære av primitivitet og instinkt som må overvinnes gjennom ånden,
- bevirker åpenhet overfor alle anti-folkelige, anti-nasjonale, multilaterale, pasifistiske og spesielt jødiske innflytelser.

Beretningen fortsetter med vise hvordan ovenstående punkter blir bekreftet av Rudolf Steiner og hans etterfølgere. Det refereres blant annet til Karl Heyer, som i boken *Menschheitsfragen der Gegenwart* skriver at «Kristus-impulsen vender seg til alle mennesker, til det enkelte

menneskes jeg uten hensyn til blodssammenheng. [...] Gjennom Kristus overvinner alle ytre skiller mellom mennesker, for gjennom vårt jeg er vi alle ledd i *en* menneskehet. Dette er det mektige universale, det åndelige kosmopolitiske i kristendommen.»

Videre påvises det at den antroposofiske litteratur inneholder usedvanlig mange positive ytringer om jødedommen. Her nevnes en ytring av Steiner om at «det viktigste element i vårt kulturliv har fått sin første impuls gjennom Moses: og denne impulsen virker også videre i våre egne sjeler.»¹⁵ For å vise hvordan Steiners sympati for det jødiske kommer spesielt til uttrykk, nevnes det at også Steiner hilste velkommen Emil Zolas engasjement i Dreyfus-saken.¹⁶

Som belegg for at Rudolf Steiners og antroposofiens uforenlighet med nasjonalsosialismens raseideer, gjengis i beretningen et lengre sitat fra Steiners foredrag «Teosofisk moral», holdt i Norrköping i mai 1912: «Dersom vi vil forstå tingene riktig, må vi skille nøye mellom raseutvikling og sjeleutvikling. Disse to må virkelig ikke forveksles med hverandre. En menneskesjel kan utvikle seg på den måten at den i en bestemt inkarnasjon legemliggjør seg i en bestemt rase. Når den så har tilegnet seg bestemte egenskaper her, så kan den i senere inkarnasjoner igjen legemliggjøre seg i helt andre raser. Slik kan vi gjennomgående oppleve at det innenfor den europeiske befolkningen er legemliggjort sjeler som i tidligere inkarnasjoner var legemliggjort i India, Japan eller Kina. Sjelen blir absolutt ikke værende hos rasen. Sjeleutviklingen er noe helt annet enn raseutviklingen.»

Som en avslutning av dette kapitlet og som en passende overgang til vårt neste tema om «folkesjelenes misjon», skal vi se litt på hva Sikkerhetstjenesten RSHD skrev i juni 1941. I denne rapporten finnes det et eget kapittel som heter «Motsetninger mellom nasjonalso-

sialismen og antroposofien», hvor vi blant annet kan lese at:

- «en forbindelse mellom antroposofisk tankegang og den germansk-folkelige verdensanskuelse er en umulighet, og antroposofien vil til slutt føre til en nedbrytning av den nasjonalsosialistiske verdensanskuelse,
- antroposofien står i motsetning til den nasjonalsosialistiske raselære,¹⁷
- antroposofiens lære om de syv kulturepokene står i motsetning til den nasjonalsosialistiske oppfatningen av den germanske kulturs kraft og historiske misjon. Den antroposofiske lære som viser til at den germanske kultur i overskuelig fremtid vil bli avløst av en høyere og mer åndeliggjort kultur, er ikke egnet til å styrke den folkelige livskraften til det germanske menneske, men må bidra til dens nedbrytning.» (Werner, s. 427.)

Dette er bare et lite utvalg av et omfattende skriftlig materiale fra nasjonalsosialistenes side som Uwe Werner har samlet. Gang på gang blir det understreket at antroposofien ikke kan forenes med nasjonalsosialismen fordi den *ikke* er rasistisk, for å uttrykke det litt banalt – mens enkelte kritikere i vår tid nettopp hevder det motsatte.

Jeg har i denne sammenhengen først og fremst hentet eksempler fra Waldorfpedagogikken. Uwe Werner behandler også inngående de andre antroposofiske virksomhetene. For ytterligere fordypning i emnet vil jeg sterkt anbefale Bente Edlunds omfattende doktordisputas *Forpliktende idealisme gjennom skiftende betingelser. Antroposofiske tiltak for utviklingshemmede 1924-1990*, som utkommer som bok på Antropos Forlag høsten 2010.¹⁸

¹⁵ For å underbygge dette punktet siteres den første setningen i Antroposofisk Selskaps statutter om at dette selskapet handler om et broderlig samvirke som kjærlighetsfullt betrakter det åndelige i alle menneskesjeler «hvor forskjellige de enn måtte være med hensyn til tro, nasjon, stand og så videre.» (Werner, s. 427.)

¹⁸ Se for øvrig intervju med Bente Edlund annet sted i dette heftet. Red.

¹⁵ Denne ytringen er understreket i beretningen.

¹⁶ Alfred Dreyfus, franskmann av jødisk herkomst, ble utsatt for justismord. I prosessen mot ham opptrådte flere antisemitter som fryktet jødernes innflytelse i det franske samfunn (<http://no.wikipedia.org/wiki/Dreyfus-saken>).

RUDOLF STEINER OM RASER, FOLK OG KULTURER

Det vil komme dit at alle rase- og stammesammenhenger helt og holdent opphører. Menneskene seg i mellom vil bli mer og mer forskjellige. Og samhørigheten vil ikke oppstå ut fra det som er felles blod, men gjennom det som forbin-der sjel med sjel. Dette er menneskehetens utviklings gang.

Rudolf Steiner (1907)

Kompleksitet og sammenheng

I foredragsserien om *Enkelte folkesjeler misjon* fra Oslo i juni 1910,¹⁹ som vi hovedsakelig skal befatte oss med for å belyse dette temaet, gjør Rudolf Steiner leseren oppmerksom på en nødvendig metodisk fremgangsmåte for å forstå fremstillingen: «Det er en svært komplisert sak når de forskjellige hierarkienes ånder med sine krefter må virke sammen på en slik måte at jordens misjon kan bli oppfylt, slik at det til slutt oppstår en likevektstilstand. Følgelig blir det forståelig at de tidligere utsagnene bare kan fremlegges når man griper tak i et helt bestemt punkt i utviklingen, og at hele fremstillingen straks endrer seg om evolusjonen betraktes fra et annet punkt. Av den grunn blir det også begripelig at man alltid må sammenholde den ene foredragsrekken med den andre, såfremt man ønsker å komme til en avsluttet og samlet forståelse av dette svært kompliserte forholdet.» (S. 91.)

I lesningen av disse foredragene merker man fort at det er slik. For å kunne få en reell forståelse av de sammenhenger som Steiner presenterer, må man både se den aktuelle foredragsrekken i sammenheng – og det er krevende nok –, og dessuten se disse foredragene i forhold til andre foredragsrekker (og bøker) som er tematisk beslektet. Vi, som lever hundre år etter at foredragene fant sted, må dessuten kunne se foredragene på bakgrunn av den tiden da de ble holdt.

«Folkesjel» – en begrepsavklaring

I dagligtale nå til dags brukes begrepet folkesjel i harmløse vendinger. Vi sier gjerne «den

¹⁹ Norsk utgave: *Menneskehetens ledelse*, Vidarforlaget 1996. I det følgende angis sitater og referater fra disse foredragene med sidetall i parentes.

norske folkesjela» og legger ikke noe mer i det enn noe som vi mener er typisk, slik vi også mener at noe kan være «typisk dansk», «så engelsk» osv.

Begrepet har imidlertid sine røtter i romantikken, ikke minst hos filosofen og filologen Johan Gottfried Herder (1744-1803) og handler om «forestillingen om at nasjonen er ytringen av en kollektiv ånd».²⁰ Han innførte begrepet «folkesjel» og mente at bak kulturene vevde og levde det noe guddommeliggjædelig. Et folk var ifølge ham en levende organsime, et uttrykk for guddommen som måtte kultiveres. Viktig å legge merke til er det imidlertid at det for Herders del ikke handlet om «en kvalitativ forskjell på såkalte «primitive» eller «høyerestående» kulturer. Hver kultur har sin målestokk som den må vurderes etter.»²¹ Her må vi også nevne filosofen Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), også kalt romantikkens far. Gjennom ham, sier historikeren Moltke Moe, fikk man syn for «de dybe folkelag». Han fremkalte «national-bevistedens opvaagnen, folkenes nationale gjenfødelse [...]».²² Spor av Herders og Rousseaus innflytelse finner vi i nasjonalromantikken i Europa, også i Norge med «Asbjørnsens og Moes verk og i Ivar Aasens kamp for et ekte, altså folkelig, norsk språk».²³

Under 1800-tallets nasjonalromantikk oppstår så pangermanismen, som i Norge fant varme tilhengere i diktere som Bjørnstjerne Bjørnson og Henrik Ibsen, samt historikeren P. A. Munch. I et brev fra Ibsen heter det: «Jeg er, ligesom de fleste norske Skandinaver, Pangermanist. Jeg betragter Skandinavismen kun som et gjennomgangsstadium til en sammenslutning af hele den store germanske stamme.»²⁴

Det er en kjent sak at både det som utviklet seg som visjonen om et Stor-Germania

²⁰ Peter Normann Waage, *Jeg, vi – og de andre. Om nasjoner og nasjonalisme i Europa*, Cappelen Forlag 1996, s. 202.

²¹ Samme sted, s. 203.

²² *Elitekultur og folkekultur. Fra 1500-tallet til i dag*, Ide og kulturstudier, kompendium fra Universitet i Oslo, 2008, s. 75, 76.

²³ Se note 20.

²⁴ Robert Ferguson, artikkel i *Dagbladet*, <http://www.dagbladet.no/kultur/2006/09/24/477645.html>

samt begrepene om folkesjel og folkeånd senere ble tatt til inntekt for fascistisk og nazistisk ideologi. Man kan her se en tydelig forvrengning av det som levde som romantiske og nasjonalromantiske idealer. Det var disse idealene mange ledende kunstnere og intellektuelle personer sluttet seg til, og ikke det som disse idealene senere utartet til. Man må være på det rene med at det publikum Steiner henvendte seg til i 1910, fremdeles hadde en forbindelse til folkesjelsbegrepets opprinnelige intensjon. Å bruke det samme begrepet i dag, vil fremkalle en helt annen assosiasjon.

Når det gjelder dette siste, er det vesentlig å vite noe om hvordan man rent allment snakket om folkesjel og raser i 1910, i forhold til i vår post-holocaust-tid.²⁵ I 1910 levde for eksempel norsk kulturliv ennå i etterdønningene av unionsoppløsningen, og begrepet «den norske folkesjel» satt løst. Det var viktig å vise «at nordmenn var kvalitativt forskjellige fra dansker og svensker; at vi hadde en egen nasjonal identitet».²⁶ Politikere og kulturfolk «var influert av attenhetretallets nasjonalromantiske ideologi som så nasjonen som en organisme med en felles «folkesjel» som satte sitt særpreget på alle kulturytringer».²⁷

På denne tiden var det flere norske, svenske, amerikanske og tyske raseforskere som mente at «de germansk-nordiske langskallene var eventyrlystne, aktive, tapre og intelligente. De kortskaledede sentraleuropeerne derimot var flittige, sparsomme og fornøyle, men manglet krigerske kvaliteter, driftighet og talent.»²⁸

Hva som var en vanlig antropologisk oppfatning av mer «eksotiske» kulturer og raser har allerede blitt behandlet i forrige artikkel. For å få et bilde av den tidens tenkning kan det likevel være viktig å vite at en kulturstørrelse som Fridtjof Nansen (en av Steiners samtidige,

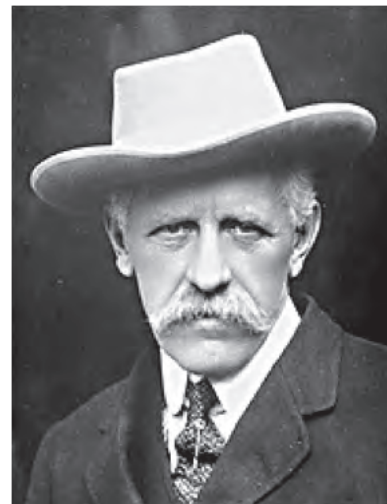
²⁵ Se AiN 2-2010, der dette ble undersøkt nærmere i første del av denne artikkelserien.

²⁶ Gry Anita Hemsing, «Norsk identitet», <http://www.intermedia.uio.no/ariadne/Kulturhistorie/teori-og-metode/begreper/nasjonal-identitet>

²⁷ Samme sted.

²⁸ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, www.hlsenteret.no

født 1861) mente at «det fantes et hierarki av sivilisasjoner, der den vestlige befant seg på toppen, og naturfolk på bunnen», og at det var en fordel at den norske befolkningen var homogen i biologisk forstand, at den var «ung og frisk». Nansen var «absolutt ingen talsmann for blanding av kulturer – tvert i mot».²⁹

Fridtjof Nansen (1861-1930)

Når Fridtjof Nansen 33 år senere (1925) fremfører sine ankepunkter mot kommunismen, bruker han begrepene «primitive» og «høyere» samfunn. Han angir eskimoenes samfunn som «primitivt» og lykkelig, hvor det er mat nok til alle og hvor kommunismen finnes i praksis. Vårt eget samfunn (det vestlig-europeiske) er «høyere og mer komplisert» og dermed mindre tilgjengelig for kommunismen. Han sier: «Det har vist seg i alle samfund, at noe av det første menneskene må begynne med når deres samfund skal kunne utvikle seg til høiere trin, det er å innføre individets ansvar og eiendomsrett.»³⁰

En negerlandsby i Frognerparken

Det er også verdt å merke seg at da man i 1914 – fire år etter at Steiner holdt folkesjelsforedragene – markerte 100-årsjubileet for Grunnloven, organiserte en stor utstilling i Oslo der det bl.a. var oppstilt en «ekte negerlandsby»: «Som alle store utstillinger på den tiden hadde denne også den vanlige attraksjonen: en «negerlandsby». Et åttitalls afrikanere fra Kongo var hentet hit og skulle bo og leve på sitt naturlige vis innenfor en innhegning på Frogner.

²⁹ Nansen-biograf Carl Emil Vogt i Morgenbladet 6. august 2010

³⁰ <http://historie.cappelen.no/historie2/>: «Fridtjof Nansens tale ved stiftelsen av Fedrelandslaget 1925.»

De skulle leve livet sitt i 20 primitive hytter oppført av siv og dekket av palmeblader, som om de var i sitt eget hjemland. Innbyggerne i bestod av kvinner og menn, voksne og barn som alle var kledd i tradisjonelle drakter fra hjemlandet. De hadde med seg «autentiske» redskaper og husgeråd, smykker, våpen og religiøse rekvisitter for å illustrere «livet i Afrika» på en mest mulig autentisk måte.»³¹

I utgangspunktet ville man stille ut samer, men tanken på å stille ut mennesker som tross alt var norske statsborgere for penger, ble for usmakelig. Journalist Sverre Bjørstad Graff skriver: «Det er særlig de svartes annerledeshet som fremheves i avisenes skildringer av Kongolandsbyen. Beskrivelsene legger vekt på kontrasten mellom «oss» og «dem». Flere artikler begynner med å beskrive forskjellen mellom det kultiverte og behagelige liv i det moderne Norge og «en ekte afrikansk landsby, hvor livet leves på negervis». I mange øyne representerte de svarte noe ytterst primitivt i forhold til den siviliserte tilværelsen publikum ellers var vant til. Flere journalister gir også uttrykk for forbauselse over

at de svarte er så ulike, både når det gjelder farge, kroppsbygning og ansiktstrekk. Men dette forklares med henvisning til forskjellige «rasemerker». De svarte oppfattes altså som typer, som representanter for en egentlig ganske ensartet gruppe: «den sorte rase». Noen fremhever også, noe overrasket, at barna i landsbyen er like søte som våre små barn. Forklaringen deres er at «rasemerken» ikke har rukket å bli så tydelige hos de svarte barna.»³²

Skildringer fra Kongolandsbyen var en hyppig gjenganger i aviser og blader de fem månedene utstillingen varte. Følelsene landsbyen vakte varierte fra begeistring til vemmelse og raseri. «Overmaade morsomt,» skrev Aftenposten etter et besøk like etter åpningen 19. mai. «Et av de uskjønneste skuespill vi har sett for våre øine,» skrev ukebladet Urd. Også ellers var tonen i de norske journalistenes beskrivelser langt fra respektfull. De svarte og deres skikker ble gjerne beskrevet som dels komisk primitive, dels direkte frastøtende. I en kritisk artikkel publisert under planleggingen av utstillingen skrev Dagbladet at de mye heller ville hatt et stort friluftsteater på underholdningsområdet og ikke «en bande grisete, tiggende danselabaner nede fra febersumpene i Zulu». Aftenposten fikk riktignok en kulturell vekker, og skrev: «En faar indblik i Kongonegrenes sæder og skikke. For geografilærere, som ynder anskuelsesundervisning, maa det være et ønskested.» For ukebladet Urd, derimot, hadde aha-opplevelsen uteblitt: «Vi forlater de sortes landsby», skrev journalisten, «besjælet av en glad følelse: Det er deilig at vi er hvite, hvite ...!»

La oss til slutt også tas med oss hva barn i folkeskolen dengang lærte seg om mennesker i Afrika. I en geografibok for folkeskolen står det kort og godt: «I Sahara og langs Middelhavet bor hvite mennesker, som er muhammedanere. Aller sydligst bor en del engelskmænd og hollændere. Forresten er beboerne avguddyrkere. De har sort hudfarve og kalles negere. De er delt i en mængde stammer. Der hvor

³² Dette og det følgende (samt bildet) er hentet fra <http://www.abcnyheter.no/041022/en-afrikansk-landsby-i-oslo>

«Kongolandsby» på norsk i 1914

³¹ Henrik Lunde: «Rasisme i Norge», <http://www.hvitebusser.no/Webdesk/netblast/pages/index.html?id=104001> samt http://no.wikipedia.org/wiki/Jubileumsutstillingen_på_Frogner_1914

ikke hvite mænd hersker over dem, ligger de i stadig krig med hverandre.»³³

Når man studerer folkesjelsforedragene er det viktig å vite noe om tidsklimaet. Å lese Steiners muntlige overleveringer *uten* å se dem i et tidsperspektiv kan lett føre galt av sted, enten det gjelder en blind aksept av det han fremstiller, eller en «blind» og perspektivløs kritikk av enkeltutsagn. Som vi skal se, er det likevel påfallende i hvor liten grad Steiner fremstiller folk, kulturer og raser ut fra de stereotyper som behersket hans samtid. Ja, i mangt og meget foregriper han et syn på mennesket som passer bedre på vår tid enn på hans egen. Dette skal vi komme tilbake til.

En vitenskapelig anskuelse

I forordet til andre opplag av foredragene (fra 1918) understreker Steiner at «den vanlige vitenskapens antropologiske, etnografiske – ja, selv historiske – betraktning ikke makter å gi et tilstrekkelig grunnlag for en virkelig folkekarakterpsykologi». (S. 11.) Man kommer ikke nærmere saken på denne måten, sier han, enn når man vil beskrive et menneske *kun* ut fra anatomi og fysiologi. For å forstå folkepsykologien må man ta med det sjelelig-åndelige, og dette er «helt uvant for nåtidens vitenskap». For sin tids vitenskap er det i følge Steiner et paradoks å snakke om noe åndelig som er knyttet til folkesjelene. Og «like paradoksalt er det for vitenskapen å sette folkenes utvikling på jorden i sammenheng med himmellegemenes krefter». Men det er altså nettopp det Steiner gjør i disse foredragene. Og han insisterer på at det er vitenskap, en «vitenskapelig anskuelse». Han kaller det også «en åndelig betraktingsmåte». Og ved hjelp av denne er det mulig å gå inn på «tilværelsens oversanselige vesensart». (S. 13.)

Allerede her er det viktig å være oppmerksom på to andre av Steiners skrifter. Hans omfattende verk *Geheimwissenschaft im Umriß* kom ut samme år som han holdt disse foredragene. Her gir han en inngående skildring

33 Dr. Hans Reusch (bestyrer av Norges Geologiske Undersøkelse), *Kortfattet geografi*, Kristiania 1911, A.W. Brøgger Boktrykkeri, s. 58.

om evolusjonen sett fra et åndelig synspunkt, og han kaller altså sitt arbeid for en «vitenskap om det skjulte», eller også «gralsvitenskap». I en samling artikler som ble utgitt i 1904-05, og som på norsk har fått tittelen *Hvordan når man til erkjennelse av de høyere verdener?*, gir han en omfattende metodisk beskrivelse av hvordan den enkelte kan arbeide frem et individuelt grunnlag for å nærme seg «tilværelsens oversanselige vesensart».

Nå er jo spørsmålet om antroposofi og vitenskap en lengre diskusjon som vi ikke kan behandle fyllestgjørende her. Det er likevel interessant å se hvordan enkelte vitenskapsteoretikere i vår tid uttrykker et syn på kosmos og evolusjon som slett ikke er så fjernt fra Steiners åndsvitenskapelige anskuelse i *Geheimwissenschaft*. Den verdenskjente systemkritikeren Ervin Lazlo samler i boken *Revolusjon i vitenskapen* tråder fra kosmologi, kvantefysikk, biologi og bevissthetsforskning for å nærme seg den kosmiske evolusjon som en levende prosess. Han viser hen på sammenhengen mellom tidligere tiders spirituelle kosmologi og resultater innen moderne kvantefysikk.³⁴

Man kan ha ulike oppfatninger om forholdet mellom ånd og vitenskap. Det som imidlertid er viktig i denne sammenhengen er å vite at Steiner selv mente at antroposofien var vokst frem av den moderne vitenskaps ånd, og var en utvidelse av denne. Det samme hevder også Ervin Lazlo om det paradigmeskiftet som skjer i det 21. århundre, og betegner det som en radikal utvidelse av det naturvitenskapelige virkelighetsbilde.

«Kontroller det jeg har sagt»

I foredragene om *Enkelte folkesjels misjon* understreker Steiner, spesielt i siste foredrag, at det han sier ikke må bli akseptert ut fra autoritet og tro (s. 172, 173). Her nærmest hagler det med insisteringer på dette, sammentrengt på ca. en og en halv side, noe som kanskje tilsvarende fem minutter taletid. I løpet av disse fem minuttene gjentar Steiner dette gang på gang,

34 Ervin Lazlo, *Revolusjon i vitenskapen – Fremveksten av det holistiske paradigmet. En myk innføring i det 21. århundres gryende verdensbilde*, Flux Forlag 2003.

som om han hadde en Tors-hammer i hånden og ville hamre det inn i tilhørernes bevissthet:

«Det som er å si om denne fremtidsrevolusjonen [i tilknytning til Kristus-prinsippet] vil fritt og uavhengig av enhver tradisjon og enhver autoritet tre frem fra åndsvitenskapens kilder.»

«Jeg ber om at intet av det jeg har sagt eller kommer til å si, blir akseptert ut fra autoritet og tro. [...] Det må ikke godtas på grunnlag av tro eller autoritet, for autoritetsprinsippet er av det onde.»

«... de som begynner å tenke etter med en fordomsfri sannhetsevne og sier: Dette er blitt uttalt, la oss kontrollere de tilgjengelige kilde-skrifter, de religiøse, mytologiske og naturvitenskapelige dokumenter – vil innse riktigheten i det som er sagt.»

«Kontroller det jeg har sagt [...]»

«Jeg går ut fra at meddelelsene ikke umiddelbart blir trodd, men kontrollert; ikke med den nåværende vitenskaps overfladiske metoder, men stadig mer samvittighetsfullt. Ta i bruk alt som naturvitenskapen med dens nyeste metoder kan tilby, og alt hva den religiøse forskning har gitt. Jo mer det undersøkes, desto mer vil sannheten i det som er talt ut fra disse kilder, bli bekreftet.»

«Åndserkjennelsens beste elever er de som i første omgang tar i mot det som er blitt sagt som en impuls, for deretter å stille det i livets tjeneste for å prøve det på livet selv.»

«Å uttale et dogme eller å si at dette eller hint er slik og slik og må bli trodd, ligger fjernt fra denne fremstillingens bakenforliggende holdning og tankegang.»

«Alt som skal til er å åpne øynene fordomsfritt. Det blir ikke stilt noen krav til autoritetstro, og dette er en slags grunnstemning som burde gjennomtrengre all åndelig tilegnelse som en rød tråd.»

«Jeg vil altså påpeke at det ikke er antroposofisk riktig å anta noe som dogme fordi den ene eller den andre har sagt det. Det er derimot helt i overensstemmelse med antroposofien at man får impulser fra åndsvitenskapen og etterprøver det i livet.»

Ni ganger uttaler altså Rudolf Steiner i Nobel-instituttet i Oslo at autoritet og dogmatikk ikke er kompatibelt med antroposofien! Men det han beskriver som en fordomsfri, undersøkende autoritetsfri grunnstemning innfinner seg ikke automatisk. Det er et meget krevende og møysommelig arbeid. Det vet alle som har øvd fordomsfrihet. Det skal likevel være vår ledestjerne i forsøket på å forstå noen sentrale sammenhenger i foredragsrekken om *Enkelte folkesjeler misjon*.

Verdensesistensen som åndsvev og kraftnett

Den sansbare virkeligheten er en illusjon hvis den ikke følges av en oversanselig virkelighet.

Stein Mehren

I *Enkelte folkesjeler misjon* gir Rudolf Steiner det for vår tid hverdagslige begrepet «nettet» en mildt sagt utvidet mening. Gjennom en meget kompleks beskrivelse av vesener fra diverse regulære og irregulære åndelige hierarkier fører han tilhøreren inn i det han kaller «et nett av krefter» (s. 54). Og han beskriver hvordan «dette vidunderlige nett vil la oss erkjenne de mangfoldigste folke-individualiteter i fortid og nåtid». Han sier videre at han vil forsøke å si noe om hvordan «den åndsvev som er vår neste [ikke-fysiske] verdenseksistens blir spunnet». (S. 30.)

Steiner beskriver en virkelighet der det finnes vesener som «ikke ytrer seg på sansbar måte eller byr seg frem for den vanlige, materielle iaktakelsesevne. [...] Det finnes andre, usynlige vesener som virker inn i de synlige». (S. 17.) Vi blir oppfordret til å leve oss inn i tanken på at både rommet og tiden er gjennomtrengt av åndelige vesener. De virker i det enkelte menneske, i grupper av mennesker, i tidsepoker, i naturen og i kosmos. Åndsforskeren observerer en vev av forskjellige krefter som virker på hverandre, for hverandre og mot hverandre i et dynamisk, kraftfullt og skapende nettverk.

Like lite som mennesket og naturen er statisk og avsluttet, er de åndelige vesener det. Steiner beskriver hvordan all væren er underlagt utvikling. Man kan bare tenke seg hvor krevende det må være å gi begreper til noe som er

«Lemuria», pastellskisse av Rudolf Steiner for utsmykningen av den store kuppelen i det første Goetheanum.

i stadig, levende forvandling. Like fullt er det dette Steiner forsøker med sin åndsvitenskap.

Bevissthetstilstander og tidsepoker

I *Geheimwissenschaft* beskriver Steiner hvordan vår nåværende jordtilstand har vært igjennom tre forutgående, og også vil gå igjennom tre nye tilstander. På samme måte som det enkelte menneske er et levende og sammensatt vesen som går gjennom en rekke legemliggjørelser og forvandlinger, er også jorden det. Disse ulike legemliggjørelsene kaller Steiner for «bevissthetstilstander». Disse forutgående bevissthetstilstandene benevnes «gamle Saturn», «gamle Sol» og «gamle Måne» (ikke å forveksle med nåværende himmellegemer av samme navn). Etter vår nåværende «Jord» følger så «Jupiter-tilstanden», «Venus-tilstanden» og «Vulkantilstanden» (også her må man skille mellom nåværende planeter og kommende bevissthetstilstander).³⁵

Sett fra dette bestemte synspunktet har vi altså syv planetariske bevissthetstilstander.

³⁵ Merk at det ikke handler om et statisk skjema med tre tilstander forut og tre kommende, med «Jorden» i midten. Steiner understreket at man som åndsforsker i dette feltet står i midten og skuer til begge sider av en tidshorisont. Dersom iakttakelsesprosessen hadde funnet sted på et annet tidspunkt (og standpunkt) ville også de to tidsretningene måttet beskrives annerledes.

Hver av disse bevissthetstilstandene rommer dessuten syv *livstilstander*. Innenfor den «utviklingshorisonten» vi her snakker om vil vi da ha 49 livstilstander til sammen. Hver livstilstand er videre delt opp i syv såkalte *formtilstander*, altså 343 i alt. Hver formtilstand er så delt opp i syv *hovedtidsrom*. Her benytter Steiner også det teosofiske begrepet «rotraser». Dette har *intet* å gjøre med det vi ellers betegner som raser, men er et uttrykk for store og omfattende tidsepoker. Etter hvert gikk Steiner helt bort fra dette begrepet.

Vi får således 2401 hovedtidsrom. For jordutviklingens vedkommende beskrives disse i den antroposofiske litteraturen bl.a. som den «polære», den «hyperboreiske», den «lemuriske», den «atlantiske» og den «etteratlantiske» (vår egen) epoke.

Hvert hovedtidsrom har endelig i seg syv *kulturperioder*. Også her brukte Steiner først det teosofiske begrepet «underraser», det vil si tidsperioder som var innbefattet i de mer omfattende «rotraser». Det er altså her slett ikke snakk om «underraser» i en nedvurderende betydning av ordet.³⁶

Skjematisk sett finnes det følgelig 16 807 kulturperioder innenfor den utviklingshorisont vi her snakker om, selv om begrepet «kulturperiode» knapt er anvendbart i forbindelse med planetariske bevissthetstilstander som ligger forut for vår jordiske. Kulturperiodene i vårt etteratlantiske tidsrom gir Steiner navnene «den ur-indiske», «den persiske», «den egyptisk-babylonsk-kaldeiske», «den gresk-latiniske», «den angelsaksisk-germanske» (vår egen tid), «den russiske» og «den amerikanske».

Hvis vi sammenfatter hvor vi selv står i dag, kunne vi si at vi befinner oss i den 5. etteratlantiske kulturperiode innenfor det 5. hovedtidsrom, innenfor den 4. formtilstand, innefor den 4. livstilstand, innenfor den 4. bevissthetstilstand i en åndelig-sjelelig-kosmisk evolusjon.³⁷

³⁶ Mer om dette og om Rudolf Steiners oppfatning om raser i *Anthroposophie und Rassismus*, Flensburger Hefte nr. 41, 1993.

³⁷ For et nærmere studium av planetariske og menneskelige utviklingsforløp, se *Geheimwissenschaft im Umriß* (dansk oversettelse ved Johannes Hohlenberg: *Vitenskapen om det skjulte*, Antroposofisk Forlag, København).

«Slik veves dette veldige kjærlighetsnett»

Nå finnes det ifølge Steiner en sammenheng mellom jordens utvikling og menneskets tilblivelse. I løpet av den første bevissthetstilstanden, «gamle Saturn», legges kimene til det som senere skal bli menneskets fysiske legeme, og som er forbundet med viljen. I løpet av «gamle Sol» legges grunnen for det som blir menneskets eterlegeme og som er forbundet med følelsen. På «gamle Måne» innplanter astrallegemet og dets sammenheng med tenkningen. For at menneskets nåværende konstitusjon skulle kunne oppstå, var et samarbeid mellom en rekke åndelige vesener nødvendig. Og i løpet av utviklingen utviklet også disse vesener seg: «Hele hierarkienes verden måtte la en planet oppstå og deretter forgå for å skape forholdet som er vevet inn i oss som ytre og indre viljeselement. På lignende måte måtte den gamle Sol skapes for å la eterlegemet og følelseelementet – det indre visdomselementet – oppstå. Månens misjon var nødvendig for det som skulle speiles som indre tankeelement i vår astralitet». (S. 85.)

Hva hører så til jordens oppgave? For det første har den å gjøre med det å skape harmoni mellom vilje, følelse og tenkning: «mennesket er vevet inn i denne jordmisjon for i første omgang å bygge opp likevekten mellom tanke, følelse, og vilje». (S. 85.) Dertil må et fjerde «legeme» føyes til, nemlig «jeg-organisasjonen», som da er det yngste (og mest ufullkomne) av menneskets vesensledd, mens det fysiske legeme er det eldste (og mest fullkomne). «Jegets gjerninger i mennesket innebærer ikke noe annet enn skapelsen av et virksomt og aktivt midtpunkt i menneskenaturen, i hvilket denne likevektstilstanden skal forberedes innenfra og utover.» (S. 86.) Og resultatet av likevekten mellom tanke, følelse og vilje er *kjærligheten*. Steiner påpeker at en rekke åndelige vesener legger grunnen for det at jorden kan bli en kjærlighetens planet, men at det i vår tid må skje ut fra mennesket selv; mennesket må selv fritt medvirke til å utvikle «den egentlige jordmisjon» innenfor «dette veldige kjærlighetsnett». (S. 87.) Og det karakteristiske for vår tid er ifølge Steiner å utvikle den kjær-

ligheten som ikke er begrenset til familie, folk og rase, men som strømmer fritt fra menneske til menneske. Man kunne kalle det en kjærlighet basert på frihetsprinsippet.

Og allerede i 1888 skrev Steiner: «Barometeret på menneskeutviklingens fremsteg er [...] den oppfatning man har om friheten og den praktiske realisering av denne frihet. Det er vår overbevisning at vår tid må merke seg det fremsteg som ligger i en slik oppfatning, som på sin side er like betydningsfull som det Kristi lære bevirket i ordene «her finnes ikke jøde, ikke greker, ikke skyter, men alle er brødre i Kristus.»³⁸

Hjemløshet og det kosmopolitiske i stedet for det rasemessige

Men hvordan skal mennesket kunne bli et slikt «virksomt og aktivt midtpunkt»? Her berører vi et vanskelig og komplisert spørsmål. For hva er det som eventuelt hindrer oss fra å bli «et virksomt og aktivt midtpunkt», altså et «jeg-menneske», om ikke nettopp ved å definere oss som utelukkende produkter av rase, folk, stamme, kjønn og kultur?

Med henblikk på spørsmålet om raser er det interessant at Steiner etter å ha beskrevet dette nettverket av åndelige vesener som virker for å frembringe betingelsene som skal til for at jorden kan bli kjærlighetens planet, gjør oppmerksom på at det også finnes irregulære åndsvesener, det vil si vesener som er blitt tilbake i sin egen utvikling, og dermed virker inn på utviklingen på en ensidig eller retarderende måte. *Dette gjelder fremfor alt de åndene som ligger til grunn for rasenes utvikling*. Disse betegner Steiner som «egenartede, [...] deplasserte, nedstyrtende ånder», som «på en viss måte også er forføreriske ånder» og «heslige åndelige vesener». De er «jordbundne og henger sammen med forplantning og så videre». Og dette «er i det hele tatt et område som hører til de mest brokete og farligste i den astrale verden, og det er dessverre dette området som aller mest kan finnes hos dem som kommer til klarsyn på uriktig måte. Det som kommer let-

³⁸ Rudolf Steiner, *Gesammelte Aufsätze zur Kultur- und Zeitgeschichte 1887-1901* (GA 31), s. 136.

test til syne, er massen av disse ånder og deres tjenende forbundsfeller som har å gjøre med rasens forplantning». (S. 88, 89.)

Allerede i innledningsordene uttrykker Steiner at han er i ferd med å behandle et farlig område som inntil vår tid «bevisst har blitt unngått av okkultister, mystikere og teosofor. For å motta det som skal sies er det nødvendig med en høyere grad av fordomsfrihet, uten den motvilje som mange ganger kan dukke opp». For å kunne dette må man egentlig ha oppnådd å bli det som innen mystikken og okkultismen betegnes som et «hjemløst menneske», hvilket innebærer å være «en person som i sin erkjennelse, i sin oppfatning av menneskehetens store lovmessigheter er upåvirket av alt det som stiger opp i mennesket fra det sted hvor mennesket lever i henhold til sin nasjonale tilhørighet». (S. 15.)

Med hensyn til at vi har bak oss (og på sett og vis står inne i) store verdenskriger og lever i en globalisert tidsalder, kan det være særlig interessant å vite at Steiner, til tross for at han var klar over at dette med folk og raser var et farlig område, helt klart uttaler at «det i vår tid er berettiget» å ta dette opp «på den mest udogmatiske måte»: «Det er spesielt viktig fordi menneskehetens skjebne i den nærmeste fremtid vil føre menneskene sammen til en felles menneskehetsmisjon i langt høyere grad enn det som til nå har vært tilfelle.» (S. 16.)

I en lang rekke andre sammenhenger advarer Steiner på det ettertrykkeligste mot sjåvinisme, nasjonalisme og rasisme, så også i disse foredragene. Således sier han i klar kontrast til tidens rådende oppfatning at når vi betrakter kulturer, «dreier det seg ikke om å stille det enkelte folk høyere eller lavere», og at «i enhver tid er det noe som griper utover folkesjelen, noe som kan føre de forskjellige folkesjeler sammen». Og åndsvitenskapen har å gjøre med «den epokens ånd som griper utover de enkelte folkesjeler». (S. 26.)

Steiner forsetter med å si at vi må betrakte folkeslaget som «det elveleiet som mennesket blir tatt opp i. *Det vi kaller menneskelig fremadskriden, er noe helt annet*». (S. 29, min uth.) I flere sammenhenger understreker

Steiner dessuten – lenge før denne problematikken dukket opp i det allmenne kulturliv i etterkrigsårene – at begrepet rase egentlig er utdatert: «Vi skal se hvordan det i vår tid er folkenes karakter som igjen løser opp rasekarakterene, og som igjen begynner å utslutte dem. [...] Hvis man forestiller seg utviklingsprosessen som om alt beveger seg rundt et permanent sentrum, og hvor menneskeheten er delt opp i så og så mange raser, har man i grunnen intet begrep om at alt er i utvikling, eller at også rasene utvikler seg. *Rasene har en gang oppstått og vil en gang forgå. [...] I vår tid blir rasekarakteren litt etter litt overvunnet.*» (S. 65, 66, 68; min uth.)

Selv om Steiner innstendig gjorde tilhørrerne oppmerksomme på viktigheten av ikke å favorisere enkelte folkeslag eller raser, gjentar han: «Og jeg ber om at det som nå skal sies ikke blir misforstått, idet det utelukkende angår mennesket i den grad det er avhengig av de fysisk-organiserende krefter, de krefter som ikke utgjør dets vesen som menneske, men som det lever i.» (S. 68.)

Det avgjørende er at vi hever oss over det som skiller oss i nasjoner, folk og raser. Nå gjelder det «å forstå det som må gjøres for å heve oss opp til menneskehetens fellesskapskarakter». (S. 72.) Og enda tydeligere: Læren om reinkarnasjon og karma «gir oss et overblikk over hvordan vi med vårt vesens innerste kjerne gjennom historiens tidsaldre inkarneres i de forskjelligste raser og i de forskjelligste folkeslag. Når vi vender blikket mot kjernen i vårt vesen, kan vi være sikre på at vi med den vil ta del ikke bare i sol- eller skyggesidene hos alle raser og folk, men også motta i vårt innerste vesen bidrag etter bidrag av de velsigelser som utgår fra alle raser og folk, i det vi inkarneres en gang på et sted, en annen gang på et annet og så videre. Gjennom ideene om karma og reinkarnasjon blir vår bevissthet mer omfattende og vår horisont videre.» (S. 75.)

Vi skal senere komme tilbake til at det ifølge Steiner nettopp har ligget i det europeiske kulturområdets oppgave å bringe en spirituell, broderlig, kosmopolitisk impuls, tuftet på frihet og kjærlighet, ut til hele menneskeheten. Å

definere mennesket kun som et resultat av arv og miljø, av blodsbånd og kulturpåvirkning, er å redusere mennesket til en brøkdel av hva det i virkeligheten er. Når man tar på alvor at vi har ulike utgangspunkter som asiater, amerikanere, europeere eller afrikanere, og når man evner å heve seg over «spesielle sympatier» forbundet med dem, da kan man arbeide med dette temaet: «Dette ellers noe «farlige» temaet kommer ikke til å bære dårlige frukter hvis vi opplever at det som er hentet fra Nord-, Syd-, Øst- og Mellom-Europa er viktig for hele menneskeheten.» (S. 174.)

Formkrefter fra kosmos?

Steiner viste ofte til en forbindelse mellom krefter i kosmos og prosesser i jorden. Det biologisk-dynamiske jordbruket er bl.a. bygget på dette forholdet. Historien forteller oss om kulturer som var gjennomsyret av et astrologisk-astronomisk verdenssyn. Fra Pythagoras kjenner vi læren om at makrokosmos omfatter både den synlige og den usynlige siden av det mektige universet, og at planetene skaper en overjordisk musikk, «sfæreharmonien».³⁹

Vi kan gå videre til Platon. I myten om Er på slutten av dialogen *Staten* kaller Platon sfærenes harmoni for sirenenes sang. I et fargerikt og billedrikt språk får vi høre om hvordan planetsfærene dreier rundt i harmoniske kretsløp, og sirenene beveger seg med i denne kretsende bevegelsen. Det er åtte slike sfærer, ledsaget av én sirene i hver, som synger sine enkelttoner. Til sammen danner tonene en harmoni.

Når Johannes Kepler over tusen år senere regnet ut delingsforholdet mellom den enkelte planets høyeste og laveste hastighet, fikk han noen underlige tall: nemlig de samme forholdstallene som finnes i de musikalske intervallene. Hver enkel planet utgjorde rent tallmessig ett intervall. Kepler skrev begeistret: «Planetene synger på himmelen. Vi hører ikke sfærenes harmoni med våre ører, men med vår forstand.»⁴⁰

Vi hopper frem noen hundre år og kommer til fysikeren Ernst Friedrich Chladni, den mo-

Fra et eksperiment der Hans Jenny viser hvordan sand kan oppføre seg under påvirkning av en tone. (Kilde: <http://picsdigger.com/domain/dodona777.wordpress.com/>)

derne eksperimentelle akustikkens far (1756-1827). Et av de eksperimentene han utviklet går ut på at man fester en metallskive på et stabilt stativ, slik at skiven ligger horisontalt. Så strør man et pulver på metallplaten i en tilfeldig orden. Stryker man metallplaten med en fiolinbue, oppstår det en tone, og man ser hvordan pulveret former seg til vakre, harmoniske klangfigurer. *Tonen gir materien form.*

I forrige århundre videreførte Hans Jenny (1904-1972) Chladnis eksperimenter ved hjelp av elektronikk og ulike typer pulver og væskeoppløsninger, samt ulike farger. Ved hjelp av en litt mer utviklet teknikk kunne han påvirke stoffene med høyere og lavere toner. I en filmreprotasje om Jennys laboratorieforsøk kan man se hvordan hver tone danner et eget mønster og en egen vakker og harmonisk form. Etter Jennys død har andre forskere tatt opp hans arbeid, og det er påfallende hvor mange av disse klangfigurene som ligner f.eks. mønstre i sommerfuglvinger, en påfugls fjærprakt eller ulike slags blomsterformer. Gjennom tonene formes altså materien, og reporteren stiller avslutningsvis spørsmålet om vi kanskje skulle erstatte begrepet «The Big Bang» med «The Big Klang»?⁴¹

⁴¹ Mer om dette på <http://www.youtube.com/watch?v=W6PSA5bYTxs>

³⁹ Frode Barkved, «Fra Mythos til Logos», artikkel i Ariadnes årbok 2000, s. 16.

⁴⁰ Samme sted, s. 19.

Nevnes må også forskeren Lawrence Edwards og boken *The Field of Forms* (1982). Ved hjelp av fine instrumenter som kunne måle og fotografere knoppers sammentrekning og utvidelse, kom Edwards til helt uventede resultater: når det f.eks. gjaldt lønnetreet, viste det seg at bevegelsesaktiviteten var sterkere når planeten Jupiter sto i en bestemt fremtredende konstellasjon på himmelen. I den alkymistiske tradisjonen knyttes lønnen knyttes til nettopp Jupiter. Edwards målinger på ulike andre typer trær viste at de alle som en korresponderte med de planetene de alkymistisk hørte til.⁴²

Planetkreftenes rasedannende virkning

Når Lorenzo Ravagli tar opp temaet fra folkesjelsforedragene om planetkreftenes rasedannende virkning, aktualiserer han dette ved å påpeke at så å si alle religiøse og spirituelle tradisjoner inneholder anskuelse om bestemte forhold mellom himmellegemene og jorden. Men dette gjelder også innenfor naturvitenskapen. Han skriver at den moderne astronomien kjenner til planetarisk plasma og et solplasma som strekker seg vidt utover i rommet. Plasma-skyene står i forhold til hverandre og i vekselvirkning med jorden. Gjennom dette avhenger solaktiviteten også av planetenes relative plassering. Solaktiviteten er igjen påvirket av den relative plasseringen når det gjelder mottakelse av kortbølger, og disse svingningene kan til og med forutsettes av planetenes konstellasjoner. Solaktiviteten påvirker også livet på jorden. Således avhenger svingningene i trærnes elektriske potensial ikke bare av solens gjennomsnittsaktivitet, men også av enkelte solare utbrudd og dermed av planetenes stillinger. Ved Stanford forskningscenter i California har man følgelig funnet korrelasjoner mellom organiske og anorganiske prosesser ut fra jord og sol-, måne- og planet-parametre.⁴³

I *Folkesjelenes misjon* går Steiner temmelig drastisk til verks når det gjelder planetkref-

tenes formvirkning, i det han forbinder dem med menneskets fysiske form. Man merker her hvordan hans monistiske verdensanskuelse blir tydelig idet han oppfatter jorden og kosmos som en enhet.⁴⁴ «Mennesket», sier Steiner, «har bare kunnet oppstå i sin nåværende form gjennom samvirket av uttallige vesener i verdensaltet». (S. 59.) Han kaller det «et uhyre komplisert samvirke», og vi ser inn «i en vidunderlig og mangfoldig vev [...]».

I et foredrag i Kassel året før beskrev Steiner hvordan menneskenes legemlighet gradvis har antatt fastere og fastere form, fra så å si å bestå av et eterisk kraftfelt i omkretsen av jorden til å inkarnere stadig dypere inn i det fysiske. I det hovedtidsrom som kalles det «atlantiske» (ca. 20 000 – 7 000 f.Kr.) hadde menneskene legemer som «bestod av en vesentlig vekere, mer fleksibel, mer plastisk substans enn mennesket av i dag».⁴⁵ Dermed kunne den tidens mennesker heller ikke ha samme bevissthet som i dag da legemene er fastere. Vi har det Steiner kaller «gjenstandsbevissthet», evnen til å se det fysiske i klare konturer, mens «atlantieren» hadde en slags drømmebevissthet, en slags ubevisst, konstitusjonelt klarsyn.

Nå beskriver Steiner i *Geheimwissenschaft* hvordan jorden har gått gjennom ulike faser. Først har den inneholdt en helhet av planetariske substanser iberegnet vår sol og måne. I løpet av utviklingen skilte disse seg ut, og jorden ble mer og mer jord, etter hvert en del av det solsystemet vi kjenner i dag. Men både solen og hvert åndelig planetområde hadde en innflytelse på menneskene: i den atlantiske tid fantes det således grupper av mennesker som følte seg mer beslektet med og stod under innflytelse fra Merkur-området, andre fra Jupiter-området i kosmos, osv.

I følge Steiner fantes det enkelte førende personligheter knyttet til disse «planet-gruppene» som var innvidd i de forskjellige planethemmehigheter. Slikt oppsto det i Atlantis «institusjoner eller anstalter» der man studerte

42 Som note 43, s. 20.

43 Hans-Jürgen Bader og Lorenzo Ravagli, *Rassenideale sind der Niedergang der Menschheit. Anthroposophie und der Rassismuskritik*, Verlag Freies Geistesleben 2002, s. 67, 68.

44 Samme sted, s. 67.

45 Rudolf Steiner, *Das Johannes-Evangelium*, Philosophisch-Anthroposophischer Verlag, Dornach 1928, s. 124, 125.

«Mars-hemmeligheter», andre hvor man studerte «Venus-hemmeligheter» osv.: «Med et nyere begrep kan vi kalle det et «Mars-orakel» der Mars-hemmelighetene ble utforsket, et «Saturn-orakel», et «Jupiter-Orakel», et «Venus-Orakel» osv.»⁴⁶

Flere av Steiners etterfølgere, f.eks. Bernard Lievegood og Max Stibbe, har arbeidet videre innenfor organisasjonsutvikling og på andre sosiale eller pedagogiske områder med det Steiner beskrev som «planetkvaliteter».⁴⁷ I dag finnes det for øvrig et omfattende materiale når det gjelder personlighetstyper, bygget både på Steiners og andres (f.eks. Carl Gustav Jungs) typologi.

En måte å se dette på er altså at dagens typologier kanskje går tilbake til det Steiner beskriver som planetorakler, som da tiltrakk seg ulike mennesketyper. I vår tid har typologiene for det aller meste frigjort seg fra bindingen og begrensningen til populasjon og befolkningsgrupper. I lengst forgangne tider derimot, virket ifølge Steiner disse planetkreftene helt inn i utformingen av det fysiske legemet. Nå sier Steiner at disse forholdene «er så kompliserte at selv når vi tror vi har grepet ett synspunkt, tvinges vi straks til å skifte til et annet, som lar saken tre frem for oss belyst fra en annen side». (S. 92.) Han fortsetter så med å beskrive hvordan Exusiai («formens ånder», i Genesis kalt Elohim) er det hierarkiet som streber mot utviklingen av det allment menneskelige, det som ikke faller inn i ulike raser, mens de irregulære formens ånder (som Steiner kaller «abnorme ånder») skaper «rasenes mangfold». De regulære formens ånder streber altså etter «å komme frem til en enhetlig menneskehet, som mennesket bare igjen kan oppnå i jordevolusjonen». (S. 92.)

Det finnes i følge Steiner syv formens ånder eller Elohim, og deres oppgave er «å skape likevekt eller kjærlighet i den samlede jordmisjon». Seks av de syv Elohim har sitt sete i Solområdet, mens én avsondret seg og forbandt seg med Måne-området. Denne siste kjenner

46 Samme sted, s. 129.

47 Se f.eks. Max Stibbe, *Seven soul types*, Hawthorn Press, Zeist 1989.

vi fra Det gamle testamente under navnet Jahve eller Jehova. De seks Elohim «stråler oss i møte i sollyset», mens Jehova danner et slags likevektspunkt ved å være forbundet med Månen. De irregulære formens ånder derimot, som virker inn i rasedannelsen, har sine sentre i det vi «i gammel betydning» kaller planeter. (S. 93.) Virkningen fra de irregulære formens ånder står i forbindelse med krefter som går utgår fra Saturn, Jupiter, Mars, Venus og Merkur. Solkraften som strømmer mot oss fra de regulære formens ånder, blir således «modifisert gjennom kraften som strømmer mot oss fra de abnorme ånder» (s. 93), og planetkrefte «stråler ned på jorden, stanser og stråler opp fra jorden igjen [...]». (S. 94.)

I utgangspunktet har vi altså en evolusjon som tar sikte på «den totale menneskenatur», der de irregulære formens ånder, med sentrum i de ulike planeter, blander seg inn: «Dermed gir det seg fem mulige midtpunkter for påvirkning gjennom disse abnorme ånder» (s. 94), nemlig de fem «hovedraser».

Steiners fem hovedraser og nyere forskning – et mellomspill

Som en aktualisering av dette er det interessant at den fremstående og prisbelønte genetikeren Neil Risch ved Universitetet i California, kommer frem til at det finnes nettopp fem menneskeraser som har oppstått i løpet av evolusjonen og som har utviklet seg i ulike geografiske områder.⁴⁸ Han deler dem opp i

- afrikanere, eller folkeslag sør for Sahara,
- kaukasiere, det vil si folkeslag fra vestre Eurasia: europeere, folk fra Midtøsten, Nord-Afrika og India,
- asiater, eller folkeslag fra østre Eurasia: Kina, Japan, Indokina, Filippinene og Sibir,
- en gruppe bestående av Australias urinnvånere, folk fra Nye Guinea, Melanesia og Mikronesia,
- indianere fra Nord- og Sør-Amerika.⁴⁹

48 Se nærmere på <http://anthrogenetics.wordpress.com/2010/03/23/what-does-neil-risch-think-about-race-part-1/>

49 se også <http://genomebiology.com/2002/3/7/comment/2007>

Neil Risch, prisbelønt amerikansk genetiker, kjent både for sin forskning på den genetiske grunnen for sykdommer som Parkinson, MS, diabetes, autisme og epilepsi, og for sin populasjonsgenetikk-forskning der han bl.a. kommer frem til at det finnes fem menneskeraser. (Bilde: wikipedia.org.)

som går fra Afrika over Asia og vestover til Europa og Amerika, er det verdt å merke seg at Cavalli-Sforza, regnet som en av verdens fremste forskere innen befolkningsgenetikk, skriver at man kan regne med at nåtidsmenneskets vandring «fra Afrika til Asia har funnet sted for 100 000 år siden, og da begynte også differensieringen mellom afrikanere og ikke-afrikanere».⁵⁰ I følge Cavalli-Sforza har «Syd-Asia blitt befolket av homo sapiens ca. 60 000 f.Kr, og de har nådd Australia ca. 50 000 f.Kr. I Europa har homo sapiens bredt seg ut i tiden mellom 35 000 og 15 000 f.Kr.» – dvs. nettopp i det tidsrommet Steiner kaller «den atlantiske tid», som toner ut rundt den siste istiden, altså ca. 10 000 år f.Kr. «Strømmen» har siden gått videre mot vest.⁵¹

I folkesjelsforedragene refererer Steiner til sin egen bok *Geheimwissenschaft* og sier at «ledelsen av menneskenes fordeling over jorden ble tatt hånd om av helt bestemte mys-

teriesteder i det gamle Atlantis, i boken kalt de atlantiske orakler, slik at denne likevektstilstanden som førte til den tilsvarende rasefordelingen, virkelig kunne bli skapt.» Og «raseåndene», dvs. «de abnorme formens ånder», gjennomtrenger (Steiner: «gjennomkoker») så menneskets krefter helt inn i det fysiske, slik at vesensleddene kommer til uttrykk i de forskjellige deler av det fysiske legemet: «Jeget avbilder seg i blodet, astrallegemet i nervesystemet, og eter- eller livslegemet i kjertelsystemet.» (S. 96.) De rasedannende kreftene kan ikke virke inn i menneskets høyere vesensledd, ettersom det spesifikt menneskelige er hevet over det som har å gjøre med blodsband, folk og rase; men de «syder og koker» i blodet, nervesystemet og kjertelsystemet. Det Steiner kaller «den etiopiske (dvs. sorte) rase» karakteriseres ved at det i det afrikanske området (i «lemurisk», dvs. forhistorisk tid) oppstår en befolkningsgruppe der de regulære formens ånder virker sammen med de irregulære formens ånder som har sitt sentrum i Merkur. «I den folkestrømmen som dro tvers Afrika og utkrystalliserte seg i den etiopiske rasen, må vi altså søke de impulsene som Merkur-oraklet var i stand til å gi.» (S. 95.) Merkur-kreftene virker således inn i kjertelsystemet, og den etiopiske rasen oppstår gjennom «en overvekt av Merkur-krefter». Og en modifisering av den allmenne formen blir da «til den spesielle etiopiske rase med den sorte hudfarven, det ullaktige håret og så videre». (S. 97.)

Når det gjelder Steiners påpeking av en menneskestrøm

teriesteder i det gamle Atlantis, i boken kalt de atlantiske orakler, slik at denne likevektstilstanden som førte til den tilsvarende rasefordelingen, virkelig kunne bli skapt.» Og «raseåndene», dvs. «de abnorme formens ånder», gjennomtrenger (Steiner: «gjennomkoker») så menneskets krefter helt inn i det fysiske, slik at vesensleddene kommer til uttrykk i de forskjellige deler av det fysiske legemet: «Jeget avbilder seg i blodet, astrallegemet i nervesystemet, og eter- eller livslegemet i kjertelsystemet.» (S. 96.) De rasedannende kreftene kan ikke virke inn i menneskets høyere vesensledd, ettersom det spesifikt menneskelige er hevet over det som har å gjøre med blodsband, folk og rase; men de «syder og koker» i blodet, nervesystemet og kjertelsystemet. Det Steiner kaller «den etiopiske (dvs. sorte) rase» karakteriseres ved at det i det afrikanske området (i «lemurisk», dvs. forhistorisk tid) oppstår en befolkningsgruppe der de regulære formens ånder virker sammen med de irregulære formens ånder som har sitt sentrum i Merkur. «I den folkestrømmen som dro tvers Afrika og utkrystalliserte seg i den etiopiske rasen, må vi altså søke de impulsene som Merkur-oraklet var i stand til å gi.» (S. 95.) Merkur-kreftene virker således inn i kjertelsystemet, og den etiopiske rasen oppstår gjennom «en overvekt av Merkur-krefter». Og en modifisering av den allmenne formen blir da «til den spesielle etiopiske rase med den sorte hudfarven, det ullaktige håret og så videre». (S. 97.)

Når det gjelder Asia og det som Steiner kaller den «malaysiske rase», er det Venus-krefter som gjør seg gjeldende. Disse virker i nervesystemet «via åndedrettet». Dette gjelder da «de gult sjatterte raser i Syd-Asia og utover øyene i det malayske området. [...] I nervesystemet «kokes» det som med spesielle tilpasninger frembringer den gulfarvede del av menneskeheten». (S. 97.)

Hos det som Steiner kaller «den mongolske rase» virker Mars-kreftene inn i blodet.⁵² Og hos den såkalte «kaukasiske rase» – eller de

⁵² Mht. Mars-kreftenes virkning i blodet, behandler Steiner også det hebraisk-semittiske folk, som han ikke nevner som en rase. Dette skal behandles i neste artikkel.

⁵⁰ Cavalli-Sforza, *Verschieden und doch gleich*, München 1994, s. 199-201.

⁵¹ Hans-Jürgen Bader og Lorenzo Ravagli, *Rassenideale sind der Niedergang der Menschheit. Anthroposophie und der Rassismusvorwurf*, Verlag Freies Geistesleben 2002, s. 70.

ariske,⁵³ forasiatiske og de europeiske folkeslagene – virker Jupiter-kreftene inn på følgende måte: «Angrepet som utgår fra Jupiter, går omveien gjennom sanseintrykkene og strømmer derfra ut i de delene av nervesystemet som er sentrert i hjernen og ryggmargen.» (S. 99.)

Senere i foredragene karakteriserer og sammenligner Steiner Østens åndsliv (den gamle indiske kultur) med Vestens (den germansk-nordiske kultur). Her beskriver han hvordan disse to kulturene erobrer selvbevisstheten på ulike måter: «Inderne var kommet lengst i utviklingen da jeget våknet med full selvbevissthet. [...] De våknet til selvbevissthet mens de allerede var utstyrt med åndelige krefter og evner som de i høy grad kunne trenge inn i de åndelige verdener ved hjelp av.» Ifølge Steiner oppfattet derfor inderne materien som maya, illusjon, og den åndelige verden som den egentlige. Det europeisk-vestlige menneske hadde derimot ikke denne åndelige modenheten ved jegets frembrudd, og de utviklet dermed en åndelighet som fikk en større personlig valør og *en større affinitet til den ytre materielle verden*. Steiner aktualiserer dette ved å si: «I Orienten er alt upersonlig, og fremfor alt blir det forlangt at man skal være upersonlig i sin erkjennelse. Man skal undertrykke jeget for å gå opp i Brahma og for å finne Atma i seg selv. Dette upersonlige er altså til stede som den høyeste fordring. Her i Europa blir imidlertid det menneskelige jeg overalt stilt midt inn i menneskelivet.» (S. 131-33.)

Vi ser altså tydelig hvordan Vestens menneske gjennom sin knytning til sansene er mer «jordvendt» enn det østlige, som er mer «himmelvendt». Her beskriver Steiner to ulike oppgaver som ligger i «Venus-karakteren» hos den sydøstlige befolkningsgruppe og i «Jupiter-karakteren» hos den mer vestlige befolkningsgruppe. Den første må «i sin okkulte utvikling ta sitt vesentligste utgangspunkt der hvor åndedrettet er det viktigste», mens det påhviler «den kaukasiske rasen, da den er organisert i retning av sansene, at den skal ska-

53 Det betente begrepet «arisk» var et harmløst begrep i 1910. Også dette begrepet skal behandles senere.

pe veien til det åndelige gjennom sansene.» (S. 100.)

Til slutt har vi det Steiner kaller «den indianske rase» og dens forbindelse med Saturn-kreftene. Her har vi også å gjøre med en virkning på kjertelsystemet, men «bare ad omveien gjennom alle andre systemer»: «Innflytelsen til Saturn virker gjennom alle de andre systemer til sist inn på kjertelsystemet. Det skiller ut menneskets hardere deler, og man kan derfor si at denne dødsprosessen består i en slags «forbening», slik dette jo tydelig åpenbarer seg i det ytre.» (S. 101.)

Raser og livsaldre

Vi må understreke noen saksforhold før vi går videre. For det første: Ovenfor beskriver Steiner hvordan fem etniske hovedgrupper oppsto i prehistorisk (lemurisk) tid, for godt over 30 000 år siden (s. 66).

For det andre: Rase og etnisitet har mer og mer mistet sin betydning. Å bygge på raseidealer i vår tid, er i følge Rudolf Steiner farlig og fører inn i forfall. Her må vi repetere det som ble sagt i forrige artikkel, der Steiner understreker at «menneskeheten kan i fremtiden ikke lenger være bundet til det som knytter det til jordbunnen; sjelen må bli fri», og at mennesket «må rive seg løs fra det fysisk-jordiske og bli en borger av de åndelige verdener. Og i de åndelige verdener finnes det ikke raser og ikke nasjoner [...]».⁵⁴ For «et menneske som i dag snakker om raser, nasjoner og stammertilhørighet som idealer, snakker om impulser som fører menneskeheten inn i forfallet. Og tror man at man med disse såkalte idealene presenterer fremskrittsidealer for menneskeheten, så er det en usannhet. For ikke noe vil føre menneskeheten mer inn i forfallet enn en spredning av idealer bygget på rase-, folke- og blodsfellskap.»⁵⁵ Og endelig: «Det gir med henblikk på dagens menneskehet *ingen mening lenger å snakke om raseutvikling*. En raseutvikling i ordets egentlige forstand kan vi

54 Rudolf Steiner, *Mørkets ånders nedstyrting* (GA 177), Forlaget Jupiter Odense 1985, s. 67-68.

55 Fra samme foredragsrekke, her gjengitt på norsk fra www.antroposofi.no

kun snakke om med hensyn til den atlantiske tid. [...] I vår tid vil rasebegrepet forsvinne, nå vil alle forskjeller som har oppstått fra tidligere, blandes mer og mer. Så alt det som angår menneskeraser og som fortsatt eksisterer, må oppfattes som en levning fra den differensiering som utformet seg i den atlantiske tid. Vi kan ennå tale om raser, men bare på en slik måte at det egentlige rasebegrepet har mistet sin betydning.»⁵⁶

Når vi nå går inn i det Steiner fremstiller som raseutviklingens livsaldre, må vi altså ha for øye at han beskriver noe som har oppstått for lenge siden, og som i dag mister sin betydning. For nettopp her er det at en del kritikere sluntrer unna arbeidet med å undersøke kontekstuelle Steiners spredte uttalelser i foredrag og bøker. Da blir det en enkel sak å fremstille Steiner, som de fleste andre i hans samtid, som rasist – men sant blir det ikke av den grunn.

I lemurisk tid tar altså raseutviklingen til ved at irregulære formens ånder lar «jordklodens krefter gripe inn på det sted hvor mennesket må tilbringe den første del av sitt liv». Dermed kommer mennesket i avhengighet til sitt fødested. Det området hvor menneske inkarnerer får en spesiell betydning fordi «jordgrunnen stråler sitt vesen oppover og gjennomtrenger den menneskelige organisme [...]». I den sammenheng kan vi altså nevne bestemte punkter på jorden som utviklingshistorisk henger sammen med det menneskelige vesen». (S. 66.)

Når det gjelder Merkur-rasen, eller den etiopiske rasen på det afrikanske kontinentet, har vi i følge Steiner å gjøre med «krefter som fremfor alt kan gripe mennesket i den første barndomstid, idet de nærmest stråler ut fra jorden». Senere blir innflytelsen fra disse kreftene mindre, selv om det i utgangspunktet har satt et sterkt preg på menneskene. Og «det vi kaller den sorte rase, er i det vesentlige betinget av disse egenskapene». (S. 67.) Igjen: Steiner

snakker nå om denne befolkningsgruppes forfedre, som i lemurisk tid har blitt preget av «barndommens kjennetegn». Her er det også på sin plass å nevne at Afrika i dag regnes som «menneskehetens vugge».

Vår egen tid har vist riktigheten av at befolkningsgrupper blandes mer og mer, og at «mennesket river seg løs fra det jordisk-fysiske» (Steiner), det vil si fra etniske kjennetegn. Dette blir ikke minst tydelig i vår globaliserte verden. At man på Steiners tid så annerledes på dette, har antakelig også å gjøre med at befolkningsgruppene i langt mindre grad var blandet og spredt over hele verden. Som tidligere nevnt var det altså en utbredt oppfatning blant etnografer og folk flest at afrikanere var barnaktige. Den store humanisten og nobelprisvinneren Albert Schweitzer, som oppgav en lovende karriere for å vie seg til et arbeid med alvorlig syke i Kongo, skrev omtrent samtidig med den omtalte «Negerlandsbyutstillingen» i Oslo, og bare noen få år etter Steiners foredrag i samme by: «Hvordan skal en omgås de fargede? Skal jeg behandle dem som likemenn eller som mennesker som står under meg? Jeg skal vise dem at jeg respekterer menneskeverdet i hvert enkelt menneske. Dette skal de merke på hele min innstilling. Men hovedsaken er at jeg føler at de er mine brødre. Hvor mye av dette som skal komme til uttrykk i de daglige omgangsformer, er et praktisk spørsmål. Negeren er et barn. Uten autoritet kommer en ingen vei hos barn. Jeg må altså velge omgangsformene slik at min naturlige autoritet kommer til uttrykk. Mitt forhold til negrene kan formuleres slik: «Jeg er din bror, men din eldre bror.» Å forene vennlighet med autoritet, det er den store hemmelighet når det gjelder å omgås innfødte på den rette måten.»⁵⁷

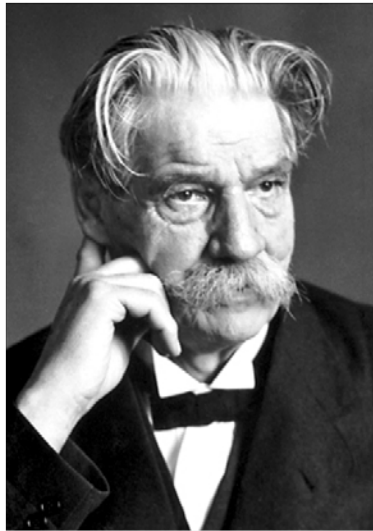
Det er vel ingen tvil om at vår tids «gjerdesittere som smiler smørblidt til alle kanter»⁵⁸ ville kalt Schweitzer rasist, helt i tråd med den tidsånd de alltid holder seg inne med. Men dette er

⁵⁶ Rudolf Steiner, *Welt, Erde und Mensch, deren Wesen und Entwicklung sowie ihre Spiegelung in dem Zusammenhang zwischen ägyptischem Mythos und gegenwärtiger Kultur* (GA 105), Dornach 1975, s. 183,184. Min uth.

⁵⁷ Albert Schweitzer, *Ærefrykt for livet*, Tanum forlag, Oslo 1951, s 137.

⁵⁸ Et uttrykk hentet fra Håkon Blekens bok med aforismer.

altså mannen som holdt sitt Nobel-foredrag om «fredens problem i dagens verden» i samme sal som Rudolf Steiner holdt sine «folkesjelsforedrag» 44 år tidligere, og som avsluttet med å si: «May the men who hold the destiny of peoples in their hands, studiously avoid anything that might cause the present situation to deteriorate and become even more dangerous. May they take to heart the words of the Apostle Paul: <If it be possible, as much as lieth in you, live peaceably with all men.> These words are valid not only for individuals, but for nations as well. May these nations, in their efforts to maintain peace, do their utmost to give the spirit time to grow and to act.»⁵⁹

Albert Schweitzer (1875-1965). Om Steiner sier Schweitzer: «Vi fikk vite om hverandre at vi hadde satt oss de samme livsoppgavene, nemlig å bidra til å skape en sann kultur ut i fra humanitetsidealet og hjelpe frem en sann tenkning blant menneskene.»

Steiner går videre med å påpeke at i Venus-kreftenes og Mars-kreftenes område i Asia «blir ungdomskjennetegnet varig innpreget i menneskene ut fra jordgrunnens krefter». Etterkommerne av de raser det her dreier seg om er «vår tids gule og brune raser». Fortsetter vi i retning av Europa, finner vi de befolkningsgruppene som i gamle Lemuria og Atlantis stod under innflytelse av Jupiter-kreftene. I disse innpreges kjennemerkene for «den tidsalder som følger etter den første ungdomstid».

Steiner oppsummerer slik: «Det afrikanske punktet tilsvarer de kreftene i jordgrunnen som innpoder den første barndoms kjennemerker i menneskene; det asiatiske punktet tilsvarer kreftene som gir menneskene ungdommens kjennemerker, og de mest modne kjennemerker preges inn i mennesket av det tilsvarende stedet på det europeiske området.» (S. 67.) Etter å ha sagt dette, skynder han seg å legge til: «Siden alle mennesker i forskjellige inkarnasjoner går gjennom de ulike rasene, foreligger det in-

gen egentlig forfordeling [...] Og jeg ber om at det som nå skal sies ikke blir misforstått, idet det utelukkende angår mennesket i den grad det er avhengig av de fysisk-organisierende krefter, av de krefter som ikke utgjør dets vesen som menneske, men som det lever i.» (S. 68, min uth.)

I dag er det selvfølgelig politisk ukorrekt å forbinde den europeiske kultur med større modenhet enn den asiatiske og afrikanske. Likevel er hele det 19. og 20. århundre, ja også vår egen tid, sterkt preget av oppfatningen om at den vestlige kultur har kommet lengre enn andre kulturer, med sin vitenskap, sin industri, sitt demokrati. Senest 21. august i år sier

f.eks. den profilerte politikeren og statsviteren Janne Haaland Matlary om Afghanistan at «det vi mener med demokrati er ikke det samme som vi kan håpe på i et primitivt klansamfunn styrt av mannlige klanledere».⁶⁰

Men også fra asiatisk hold finnes det uttalelser som går i samme retning. En av de mest innflytelsesrike politiske personene i Sørøst-Asia, Lee Kuan Yew (f. 1923), stiller seg ofte kritisk til vestlig dominans; likevel uttaler han i et intervju at han «på ingen måte er entydig negativ til Vesten, tvert imot. La meg være ærlig», sier han i det samme intervjuet, «hadde vi ikke hatt Vestens gode sider som rettesnor, ville vi ikke ha kommet ut av vår bakevje. Vi ville ha vært en tilbakestående økonomi med et tilbakestående samfunn.»⁶¹

En døende indianerkultur

Etter å ha behandlet disse fire befolkningsgruppene, følger her noen av de beskrivelsene som kanskje har vært oftest fremme når man har ønsket å fremstille Steiner som rasist: nemlig

⁵⁹ Fra http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1952/schweitzer-lecture-e.html

⁶⁰ Klassekampen, 21. august 2010.

⁶¹ Artikkel i tidsskriftet Dyade, 1996/03.

karakteriseringen av hvordan Saturn-kreftene virker på «den indianske rase». Steiner påpeker at man «i den gamle lemuriske tid finner de første anlegg til raseutvikling i området for det nåværende Afrika og Asia. Senere ser vi at menneskene beveget seg i vestlig retning, og ved å forfølge de rasebestemmende krefter mot vest kan vi observere indianernes dødsprosess. Menneskeheten måtte bevege seg fra øst mot vest for å dø som rase».

Her ser vi altså at den amerikanske urbefolkning representerer det folk som bringer rasedannelsen til en stillstand, til opphør. Det vil si at dette folket blir representanter også for det som fører avhengigheten av den fysiske differensieringen til et slutt punkt. Leser vi Steiner nøye her, så merker vi at han beskriver et folk han også kaller «den brune rasens sønn» som et folk som står nær ånden, nettopp fordi det er et gammelt, døende folk. «Hva var det største for indianeren?» spør han, og svarer selv: «Det var at han ennå kunne ane noe av den gamle storhet og herlighet fra en tidsalder som fantes i den gamle atlantiske tid. [...] Han har holdt fast ved Den store ånd fra den fjerne urtid.» (S. 102.)

Høvding Seattle (1780-1866).

Steiner illustrerer dette ved å sitere fra den kjente talen til høvding Seattle fra 1854, oversatt av Henry A. Smith. På spørsmålet om hva som gjør den brune mann stor, svarer Seattle: «Han blir stor ved Den store ånd som taler til ham i vindens brus, i skogens sus, i vannets bølger, i kildenes risling, i lyn og torden. Det er den ånd som for oss taler sannhet.» (S. 102.)

I folkesjelsforedragene sier Steiner at indianerne ikke døde ut «fordi det passet europeerne», men fordi «den indianske befolkningen måtte ta opp i seg de kreftene som førte til at menneskene dør ut». (S. 68.) Med andre ord: indianerne måtte ta opp i seg Saturn-kreftene, som har alderdom og død som sitt «kjennermerke».

At indianerne sto ånden nærmere enn det folk som truet med å utrydde dem, gir Steiner tydelig beskjed om i et foredrag ni år senere, der han også kritiserer europeerne for deres kolonialisme: «Disse indianerne, som man har utryddet gjennom erobringen av Amerika, de var jo ifølge europeernes mening ganske ukultiverte mennesker. Ja, ytre sett var de også ganske ukultiverte mennesker. Men det eiendommelige var at de amerikanske indianerne som man utryddet, hadde en svært intensiv oversanselig kunnskap [...]. Men man har oppdaget det amerikanske kontinentet på den måten at man massakrerte den daværende amerikaner, den amerikanske indianer. Denne typen kulturutvidelse er således første etappe på den veien som vi [europeere] igjen og igjen har gått videre på» (og som siden, ifølge Steiner, endte i 1. verdenskrig).⁶² I denne sammenhengen beskriver Steiner også hvordan all europeisk kolonialisme og erobring har vist seg i en angst for urbefolkningens spiritualitet. Denne angsten førte til «paniske» reaksjoner som i det ytre utspilte seg som «imperialisme og rasisme». Denne angsten virket som en mental understrøm hos europeerne når de utryddet indianerne.

To år senere (1921) kritiserer Steiner igjen den stereotypedelingen mellom det å være

⁶² Rudolf Steiner referert i Hans-Jürgen Bader og Lorenzo Ravagli, *Rassenideale sind der Niedergang der Menschheit. Anthroposophie und der Rassismusvorwurf*, Verlag Freies Geistesleben 2002, s. 74.

«vill» og det å være «sivilisert» («Wildheit und Zivilisiertheit»), og sier at man ikke har lov til å beskrive naturfolk som «halve dyr». ⁶³

Hvor aktuell problemstillingen har vært gjennom det 20. århundre frem til vår tid, kom frem i Søndagsavisa nylig, der etnograf Anne Hege Simonsen beskrev hvordan nettopp det biologiske hierarkiet som kommer til syne i graderingen fra «vill» til «sivilisert» legitimerer kolonialismen. Men den levde også i beste velgående blant oppegående, velrenommerte kulturpersonligheter, som f.eks. hos tidligere journalist og redaktør i Dagbladet, Gunnar Larsen, som benyttet det Steiner kritiserer som uriktig ordbruk («halve dyr») så det riktig forslo. Således karakteriserte han i 1935 en bokser fra Panama som en «leddløs, vemodig ape», og under OL i 1936 ble han overrasket over afrikaneren Jessie Owens flotte utseende, som var «uten rasens tyngde eller brutalitet».

På spørsmål fra programleder Tomm Kristiansen om hvem som lå nederst på «raseskalaen» i Norge anno 2010, nevner Simonsen somaliere og romfolk. For å illustrere at «halve dyr»-begrepet fortsatt har gode vilkår, siterer hun en politimester som sier at å arbeide med romfolk er som «å bruke støvsuger». De dukker altså alltid opp igjen, og underforstått er støvsugingen, ifølge Simonsen, et bilde på at disse folkene er «som skrot og søppel og andre uønskede elementer». ⁶⁴

At indianerne var en utdøende rase også bortsett fra europeernes herjinger, er det ikke bare Steiner som har påpekt. I nyere tid har den amerikanske evolusjonsbiologen og prisbelønte vitenskapsforfatteren Jared Diamond skrevet om ulikheter i den eurasiske, amerikanske, afrikanske og australske populasjonen og kulturen. Han påpeker at en av hovedgrunnene til at indianerne dør ut er den manglende resistensen mot eurasiske sykdomsbakterier, og skriver at 95 prosent av indianerbefolkningen mistet livet som følge av dette. Allerede mellom 1492 og sent 1700-tall gikk «den lengst utviklede indianske sivilisasjon i Nord-Amerika» (ved Mississippi) til grunne på grunn

⁶³ Samme sted, s. 75.

⁶⁴ Søndagsavisa, NRK P2, 1. august 2010.

Lekende barn utenfor Lakota Waldorf School i Indianerreservatet i South Dakota, USA. (Kilde: <http://www.lakotastiftung.ch/projekte/hintergrund.php>)

av at eurasiske bakterier hadde vandret fra stamme til stamme – før europeerne selv hadde satt seg fast i området. Og han understreker at den del av den indianske befolkningen som døde på grunn av de spanske conquistadorene er forsvinnende liten i forhold til de som døde på grunn av manglende resistens. ⁶⁵

Indianske sjeler – europeiske kropp

Den storslagne indianske kulturen har gått i gjennom mange kriser. Den ble utsatt for et av historiens største folkemord. At millioner av dem døde på grunn av sykdom (i noen urbefolkningsgrupper var dødeligheten oppe i 80 %), og at halvparten av de ca. 300 språk som eksisterte i Nord-Amerika nå er utdødd, sier noe om dette folkets tragedie.

Oppfatningen om at indianerne var en døende rase var vanlig på Steiners tid. Men der Steiner beskriver indianerkulturen som høytstående spirituelt sett, var det vanligere å betrakte indianere som laverestående og primitive. Da Charles Darwin opplevde indianere for første gang på en ekspedisjon i 1876, skriver han: «Jeg vil aldri glemme hvor ville de var. [...] De var aldeles nakne, med langt, flammende hår; mens de hoppet opp og ned

⁶⁵ Se note 70, s. 77, 78.

og fektet med armene over hodet, utstøtte de de forferdeligste hyl. De fortonte seg så merkelige at de knapt lignet mennesker. [...] De var de stakkarsligste og elendigste skapninger jeg noen gang har sett, [...] ved synet av slike skapninger er det vanskelig å tro at de er medmennesker og beboere av samme verden.»⁶⁶

Innen etnografien fra siste del av det 19. og første del av det 20. århundre ser man at de dels blir oppfattet som «kraftige, ufordærvede naturbørn» som var ødelagt av «de blæge ansikter» og dermed blitt «en moralsk dybt sunken befolkning», dels som preget av «dumhet, dovenskab, raahed og umenneskelig grusomhed». Videre: «Indianerne ere mennesker med store og vældige Lidenskaber. [...] De falder fra det ene Ekstrem i det andet; denne skarpe vekslen ligger nærmere for deres Natur end for andre Mennesker, en vis Ligelighed i deres Sindstilstand synes sjældent at være af lang Varighed; en stor Eksaltation og en fuldstændig Sløvhed ere deres sædvanlige Stemninger.»⁶⁷

I hvor stor grad indianerne har vært undertrykt kulturelt, blir tydelig når man vet at det frem til 1976 fremdeles var forbudt i USA «å utøve indianske religiøse handlinger» og at det i stats- og misjonsskoler ikke var lov for indianerbarna å snakke sitt eget morsmål. En av de som opponerte mot denne fremmedgjøringen av egen kultur var Robert Stadnick, som hadde røtter til Siouxstammen, og som etter hvert ble antroposof og grunnlegger av en steinerbarnehage og steinerskole i et indianerreservat i South Dakota. Han uttrykte at natur- og menneskesynet som han fant i antroposofien og i steinerskolepedagogikken samsvarte med den måten man betraktet oppdragelse og natur på i den gamle indianerkulturen. Man lærte «å forbinde seg med naturen og alle livsvesener, og at barn må behandles med respekt ettersom de står så nær det guddommelige». Ifølge Stadnick fantes det «mange paralleller mellom steinerpedagogikken og den tradisjonelle Lakota-kulturen. Denne pedagogikken kan hjelpe barna

⁶⁶ <http://www.skabelse.dk/artikler/pdf/864.pdf>

⁶⁷ Kristian Bahnson, *Etnografien, fremstillet i dens hovedtræk*, Nordisk Forlag, København 1900, s. 280.

til å verdsette sin egen kulturs verdier, og føre dem videre inn i fremtiden».⁶⁸

I et foredrag fra 1920 beskriver Rudolf Steiner i begeistrede ordelag en indiansk kultur «med sjelekrefter som det såkalt siviliserte menneske nok kunne tenke seg tilbake», en kultur med en «imponerende anskuelse om de åndelige makter i verden» og en «tilbedelse av en Stor Ånd som gjennomstrømmer, gjennomvever alt [...]».⁶⁹ Så beskriver han hvordan han i sin åndelige forskning ble overrasket av det resultat han kom frem til når det gjaldt de sjeler som var forbundet med den opprinnelige indianske populasjonen: «Hele sjelskonstitusjonen hos befolkningen var slik at den utviklet intense panteistiske fornemmelser, og disse menneskene handlet da også ut fra impulser som hang sammen med disse følelsene.» Deretter påpeker Steiner at sjeler som har rommet så mye spiritualitet i forhold til f.eks. sjeler i det europeiske området, «kun trenger å tilbringe forholdsvis kort tid mellom død og ny fødsel. Det som sjelene opplevde, ganske visst intenst, men uhyre enkelt og elementært, behøvde ikke et langt tidsrom for å bearbeides i den åndelige verden. Dermed er ikke bare nesten alle de sjeler fra den indianske befolkning som levde under de første erobringer av Vesten, men også sjeler som levde senere, allerede nå kommet tilbake, hovedsakelig i den vesteuropeiske befolkning».⁷⁰

I foredraget advarer Steiner mot å identifisere sjelen for tett med det som arves gjennom generasjonene og rasen; man må heller innse at sjelen kanskje har en helt annen kulturell bakgrunn og åndelig biografi enn det som kommer gjennom det kroppslige. I sterke ordelag uttaler han at «det rasemessige står i opposisjon til det åndelig-sjelelige». Derfor må antroposofien «motarbeide det som er ren antropologi». For «det er faktisk to strømmer i menneskehetsutviklingen som i dag må ut-

⁶⁸ Stefan Leber (red), *Anthroposophie und Waldorfpädagogik in den Kulturen der Welt*, Verlag Freies Geistesleben 1997, s. 87, 94, 95.

⁶⁹ Rudolf Steiner, *Broen mellem verdensåndeligheden og det fysiske i mennesket*, Forlaget Jupiter 1994, s. 110.

⁷⁰ Samme sted, s. 111.

kjempe en hard kamp med hverandre: den rent antropologiske, som også finnes i politiske forholdsregler, om enn i de forskjelligste former, og den antroposofiske, som i dag stadig forhånes». Med tanke på hvordan nettopp «det rent antropologiske» skulle bli til politisk ideologi med de frykteligste etniske utrensninger verden noensinne har sett, er Steiners advarsel i 1920 rystende lesning. Ytterligere rystende blir det når han i samme foredrag sier at «det vil komme et Europakart utelukkende basert på folkenes blodssammenheng, etter rent sjåvinistiske, folkeegoistiske impulser» som en reaksjon, eller en skyggeside av det åndelige gjennombruddet vi tok opp tidligere i artikkelen. Og Steiner sier klart: «Det er en opposisjon mot det sjelelig-åndelige som kommer.»⁷¹

«Den store avgjørelsens time har kommet»

I folkesjelsforedragene sier Steiner at «jo lengre vi kommer mot vest, desto tydeligere ser vi hvordan den modne alders egenskaper blir preget inn i kulturen [...] og kulturens fulle ungdomsfriskhet, dens produktive element, i tiltakende grad visner og dør. [...] Jo lengre vi kommer mot vest, desto mer vil kulturens ytterside, dens ytre element, blomstre». (S. 69, 70.) Og nå fortsetter han med å påpeke at mennesket i Vesten – og da mener han fortsatt Europa – har mye å bidra med når det gjelder «fysikalske, kjemiske og astronomiske oppdagelser – på alle områder som er uavhengig av den forfriskende ungdomskraften. Men det som virkelig har behov for produktiv kraft, trenger en annen utforming av de kreftene som virker på mennesket.» Og det blir nå helt klart ut fra sammenhengen at dersom vi går enda lengre vest enn Europa, til Amerika, så trenger befolkningen her igjen å vitaliseres fra øst. (Vi behøver bare å tenke i hvor stor grad nettopp østlig åndelighet har preget Amerika de siste femti-seksti årene). «Det mellom-europeiske området» må derimot «besinne seg på sin egen produktivitet [...]» (S. 71) Og det som gjelder for det europeiske er nettopp «at vi må

Tidens Tegn, onsdag 23. november 1921 Da doktor Steiner kom. Et par ord med den berømte mand.

Tidens Tegn var tilstede på perrongen da Rudolf Steiner ankom hovedstaden høsten 1921.

heve oss opp til menneskehetens felleskapskarakter [...] og virke i hele menneskeutviklingens ånd», altså det motsatte av det som fører inn i det rasemessige, som «vi skal heve oss ut av». (S. 72.)

Da Steiner besøkte Oslo 11 år senere, i november 1921, refererte han til folkesjelsforedragene ved å si at «det var en skjebnenødvendighet å snakke om de europeiske folkesjeler nettopp her i Norge».⁷² For «det vil engang komme en tid over Europa der det vil være svært nødvendig at det blant dem som bor i dette europeiske hjørne, og særlig i det norske hjørne, finnes mennesker som i ordet fulle betydning har samfølelse med menneskehetens sanne fremskritt [...]», for «Europa vil mer og mer forfalle, dersom det ikke besinner seg på menneskelivets spirituelle grunnlag [...]». Det som seiler opp som de kommende store verdensanliggender, vil nemlig «utspille seg mellom Østen og Vesten». Og på lik linje med hva han tidligere sa i folkesjelsforedragene om det ytre, døende i Vestens kultur og det indre, vi-

⁷¹ Samme sted, s. 118, 119.

⁷² Rudolf Steiner, *Nordens folk mellom øst og vest. Kristus i det tyvende århundre*, Antropos Forlag 1999, s. 14.

tale i Østens kultur, fortsetter han her med å understreke at i Vestens teknikk, «i dette døende, hviler det noe levende, som kan utvikle seg i verden på en mer strålende måte enn alt det som noen gang har trådt frem for menneskene i den orientalske visdom, som dermed på ingen måte skal gjøres mindre enn den er». Men «så lenge europeerne og amerikanerne bare drøfter økonomiske interesser med asiaticene, så lenge vil asiaticene aldri fatte tiltro til Vesten. [...] Den store avgjørelsens time er kommet. Enten må menneskene beslutte seg til den åndelighet jeg nettopp snakket om, eller så er Vestens undergang uavvendelig. [...] Vil menneskeheten dette, da er fremskrittet mulig. Vil den det ikke, da er Vestens undergang beseglet, da vil det under de frykteligste katastrofer måtte finne sted en helt annen videreutvikling av menneskeheten enn mange i dag vil drømme om. [...] Jeg mener at hvis det som den nordiske ånd er særlig anlagt for, blir løftet frem nettopp her i dette europeiske hjørnet, da kan det modne frem en innsikt som igjen kan virke befruktende inn på den øvrige vestlige verden.»⁷³

Det kunne sies mye om disse dramatiske og til dels dystre fremtidsutsiktene. Klart er det at Steiner både ser en uant stor mulighet som kan vokse frem i det europeiske området, ikke minst i Norge og Norden. Men også et forfall, en katastrofal undergang av Vestens kultur er mulig, dersom Europa og Vesten ikke møter Asia med sin egen spiritualitet, men med kapitalisme. Om hvilke evner som må inderliggjøres i det Nordiske folk nevner han en utvikling av moralitet gjennom å kultivere «ideale følelser og ideale tanker» og dermed til vårt englevesen.⁷⁴

En annen inderliggjøring handler om å komme bort fra et ytre og «automatisk» forhold til språket og et driftsmessig, instinktmessig forhold til ens eget folk, og tilegne seg en «indre-åndelig kjærlighet til folk og språk». Gjennom dette oppstår i tidens gang «en sann universell kjærlighet»; aldri vil «sansen for det kosmopolitiske, for det internasjonale

bli forkrøpelt gjennom en slik åndelig-sjeelig kjærlighet til folk og språk.» Men når mennesket derimot «vokser mer automatisk inn i sitt språk, når det med sine instinkter og drifter derved utvikler en overopphetet, organisk, animalsk kjærlighet til språk og folk, da oppstår den falske nasjonalismen, den sjåvinistiske innstillingen som på ytre vis pukker på nasjonaliteten.»

Med tanke på vår tids store spenning mellom Øst og Vest, enten det gjelder det økonomiske spenningsfeltet mellom USA og Kina-India, vestlig sekularisme og østlig religiøsitet, eller nærværet av militære styrker fra USA og NATO i Afghanistan osv., er det ikke så rent lite dramatisk at Steiner for det første advarer mot «falsk nasjonalisme» og for det annet oppfordrer Nordens folk til å inderliggjøre og spiritualisere sitt forhold til folk og språk.

At Steiner ikke på noe vis kan tas til inntekt for rase- eller nasjonsfavoriserende ideologier, kommer mer enn tydelig frem i det som får være avrundingen på denne delen av vår artikkelserie, og som er hentet fra det samme foredraget i Oslo 1921: «Vi ser i dag hvordan folkeslagene over jorden legger falsk vekt på nasjonaliteten, på folketilhørigheten, på språket. Og mye av det som dukket opp i menneskehetsutviklingen i den katastrofale tiden i annet tiår av det 20. århundre, kan bare få sin forklaring dersom man betrakter det ut fra slike synspunkter. [...] Menneskeheten trenger en tilskyndelse til en ny inderliggjøring, til frihet, til et virkelig inderlig, det vil si et selvfølkelig liv i språk og folk, som ikke står i disharmoni med internasjonalismen, med kosmopolitismen.»

En mer forskjellig intensjon enn det som senere skulle nedfelle seg i det 20. århundres totalitære politiske systemer, er vanskelig å tenke seg. Ω

(Forts.)

⁷³ Samme sted, s. 16, 17, 18. Min uth.

⁷⁴ Samme sted, s. 35.